ఆంధ్రసాహిత్య

పరిషత్పత్రిక.

[illegible]

(Journal of the Telugu Academy)

ప్రధానవ్యాసములు.

[illegible]

సీ. జగదుద్గతికిని బీజము ప్రధాన మన నీక్షత్యాదివిశునశబ్దవాదిఁ
బౌరి నీశుఁ డే నని భోగమాత్రేత్యాద్యుదాహృతిస్ఫూర్తి మాయావివాది
ఫలియించుఁ గ్రియ యనా ఫలమతయిత్యాదిన ర్వేశుఁ గానియపూర్వవాది
శాస్త్రయోనిత్వాదిసరణి నీశ్వరునిఁ దెల్పెదుననుమాన మన్నీలువాది

గీ. నిత్యులం దెల్ల నిత్యుఁ డన్నుత్యురూక్తి, క్షణికసర్వజ్ఞ తేశ సౌగతవివాది
ననువపత్తేర్న యనుసూత్ర మాదియైన, వాని నృపతీశుఁ బ్రత్యక్షవాది గెలిచె.

ఇందుఁ గవికిఁ గల మతశాస్త్రజ్ఞానము వెలువడుచున్నది. ఈ శ్రుతికాఠిన్యమునకుఁ గూడ రెండుకారణములు కలవు. కవి కన్నడదేశపురాజగుటఁ గన్నడశబ్ద ప్రయోగములఁ జేయుటచే నాంధ్రభారతి బాగుగనుపయోగింప నశక్తుఁ డయ్యె. రెండవది సంస్కృతశబ్దప్రయోగ మై యున్నది. ఇది యీతనికే కాక రామరాజభూషణుఁడు పెద్దన యెఱ్ఱాప్రెగడ మున్నగు మహాకవీశ్వరులకుఁ గూడ లక్షణ మై యున్నది. ఈరెండుకారణములవలనఁ గల్గినశ్రుతికాఠిన్యమును మనము దిగఁద్రోయ లేకపోయినప్పటికి మొత్తముమీఁద శైలి మతవిషయక మైనగ్రంథకథకుఁ దగినటులొప్పారుచున్న దని చెప్పుటకు నెంతమాత్రము సందేహములేదు.

ఇఁక రసవిషయమై విచారించినయెడల రసాధిక్య మేమియు నంతఁగఁ గానఁబడదు. అయిదవయాశ్వాసమునందు ఋతువర్ణనములయందు నుత్తరాయణ వర్ణనమునందును శృంగారరసము స్ఫురించుచున్నది. ఆఱవయాశ్వాసమునందు రాక్షసవైష్ణవసమాగమమునందు భయ, భయానక, వీర, భక్తిరసములు కూడ నక్కడక్కడ స్ఫురించుచున్నవి. ఈరసవిషయము నలంకారవిషయమును గూర్చి చర్చించినపిదప నుదాహరించెద.

అలంకారసమృద్ధివిషయమై విచారణచేసినచో నాముక్తమాల్యదయందుఁ బెక్కుప్రదేశముల నలంకారగర్భితము లైనపద్యంబులు కనఁబడుచున్నవి. ఈ పైవాక్యమును దృఢపఱచుటకు విష్ణుచిత్తీయమునందలి యీక్రింది పద్యము నుదాహరించుచున్నాను.

సీ. పలికె తుల్యోత్ప్రేక్షోపముల జాతి పెంపెక్క రసికులౌ నన మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధి గాఁగఁ జెప్పితివి సత్యావధూప్రీణనంబు
శ్రుతిపురాణోపసంహిత లేర్చి కూర్చితి సకలకథాసార సంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘచ్ఛటలు విచ్చుగ రచించితి సూక్తినైపుణి జ్ఞానచింతామణికృతి

సీ. మఱియు రసమంజరీముఖ్యమధురకావ్య
రచన మెప్పించుకొంటి గీర్వాణభాష
నంధ్రభాష యసాధ్యంబె యందు నొక్క
కృతి విరచింపు మిఁక మాకుఁ బ్రియము గాఁగ.

ఈ పై పద్యములవలనఁ గృష్ణదేవరాయలకవిత్వము సాధారణముగ రసాలంకార విలసితమై రాజిల్లుచున్నది యని స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నయది. మఱియుఁ గవికృతము లగుగ్రంథము లాతని యుభయభాషాపాండితియు నాముక్తమాల్యదరచనయందుఁ దనకుఁ గలిగిన బుధజనప్రోత్సాహము నీపద్యమువలన విశద మగుచున్నవి. కృష్ణదేవరాయ లసాధారణపాండిత్యము కలవాఁ డని తత్కృతగ్రంథరాజమందు నలరారుచునలంకారసమృద్ధియే తెలుపుచున్నది. ఉత్ప్రేక్ష, అర్థాంతరన్యాసము, హేత్వపహ్నుతి మున్నగు ననేకము లైనయలంకారములు గ్రంథమందుఁ గనఁబడుచున్నను గవిపక్షపాత ముత్ప్రేక్షాస్వభావోక్త్యలంకారములం దున్నటులు తదుభయాలంకారగర్భితములై గ్రంథమం దెల్లెడ విలసిల్లు పద్యరాజములే విశదీకరించుచున్నవి. ఆముక్తమాల్యదయందలి యలంకార సమృద్ధిఁ జూపుటకు నాల్గవయాశ్వాసమునందు రాజిల్లుదశావతారపద్యంబులే చాలు. అయినను రసాలంకారగుంఫితము లైన కొన్నిపద్యములను గ్రంథమునుండి తీసి యీవిషయము నుదాహరించెద.

మ. మునుపే చంద్రబలంబు గల్గి మలయంపుం గమ్మతేగాడ్పుఁ దే
రున నేతెంచుల తాంతబాణునకు సూర్యుండు న్మహీంద్రోత్తగా
ననుకూలించెఁ గలంబున న్విరహిణీప్రాణాపహారంబు నే
యన యూహించు విధాతకృత్య మది యేలా మాను నెప్పట్టునన్. ఆ. 5.

ఈపద్యమునందు శృంగారరసము, అర్థాంతరన్యాసాలంకారమును గూడ స్ఫురించుచున్నవి.

ఉ. కుప్పవముల్వదల్చి రిఱిగుబ్బల నొత్తిలి పొత్తి వేగుజా
మిప్ప లలర్చుగాడ్పులఁ గదీశుఁ గ్రమంబున ఘర్మశంకనై
నుప్పతిలంగ దోమ తెర లుప్పర మెత్తిరి దక్కు రూష్మము
ల్దెప్పర మైనలోహశకటీ ప్రకటీకరణంబుఁ గామినుల్.

ఇందు శృంగారరసము, స్వభావోక్త్యలంకారమును రాజిల్లుచున్నవి.

క. తనుమధ్య వళీభంగములను గూర్చఁగ, నవియుఁ దత్కుచముల దొలఁగుటఁ గం
తునియిడినపత్త్రికే కనఁ, జనునొడ్డాణమున నడుము చామకునమరున్.

క. లేఁగౌఁదిఁగె నితంబముస్రేఁగునఁ, ద్రెవ్వటయుఁ గని విరించి బిగింపన్
లోఁగి ముడి యిడినె వదలుగ, నాఁగోక స్తనిగభీరనాభి చెలంగున్.

ఈరెండుపద్యములయందు శృంగారరసమును, వరుసగ రూపకోత్థాపితోత్ప్రేక్షయు నుపమోత్థాపితోత్ప్రేక్షయు నగపడుచున్నవి. మఱియు గ్రంథప్రారంభమునఁ జేయఁబడిన శ్రీవిలుబుత్తూరుపురవర్ణనమునందు స్వభావోక్త్యలంకారమమితముగ నుపయోగింపఁబడినది. ఇంతియ కాక మైదవయాశ్వాస మంతయు శృంగారరసపూరిత మై వివిధాలంకార గర్భితమై ప్రకాశించుచున్నది. పైని జెప్పఁబడిన పద్యములు కాక నాల్గవయాశ్వాసమునుండి దశావతార పద్యంబులఁ గొన్నింటి నిం దుదాహరించి యింతతో రసాలంకారప్రశంసను ముగించెద.

చ. ఎలమి యుగాంతవారి కెదు రెక్కుతఱి న్వడిఁ దాలుగహ్వరం
బులఁ జనునీటివెల్లి బడిఁ బోవునవక్షనగోరువార్చరం
బులు దనుఁ దాఁకఁ దద్గతత్రయోయునజాండము దైత్యువేదపం
క్తులు గొని కూల్చినట్టిజయదుందుభిఁ జేసితికా మురాంతకా.

ఇక్కడ ననుభయతాద్రూప్యరూపకాలంకారము స్ఫురించుచున్నది.

ఇఁక వృత్తబాహుళ్యసౌష్ఠవముల గుఱించి యించుక యాలోచించినచో నాముక్తమాల్యదయందు మహాకావ్యములం దుపయోగింపఁబడు వృత్తములన్నియు నుండుటయే కాక కొన్ని యపూర్వము లైనయతు లక్కడక్కడఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈవిషయము నుదాహరించుటకు నీక్రిందిపద్యము నిచ్చుచున్నాఁడ,

ఉ. అక్కట రాధ నీకుఁ దగవా? మగవారల నత్తమామలం
దక్కి ముకుంద వేణుకలనాదపుటేలకు లేటిమొత్త మై
త్రెక్కొనుకాఁకచే నడికిరే లరు దెంచినగోపికావళి
న్వ్రెక్కఁగఁజేసి తద్రుచిరభోగము గుత్తగ నీవ కైకొనన్.

ఈపద్యమందుఁ బ్రథమపాదమునందుఁ బ్రహ్మకలితదీర్ఘయతి ప్రయోగింపఁబడినది.

పాత్రగుణవర్ణనము గుఱించి యాలోచింపకమున్ను మన మాంధ్రసాహిత్య శాస్త్రమందుఁ బాత్రవర్ణన మనునట్టి దెప్పు డైనఁ గలదా లేదా యని

విచారింపవలెను. కృష్ణదేవరాయల కాలమునకుఁ బూర్వ మట్టిపాత్ర గుణవర్ణన మెచ్చుటఁ గానరాదయ్యె. దీనిఁబట్టి మన మట్టిపాత్రవర్ణన మన నేదియో కృష్ణదేవరాయలకుఁ బూర్వపుఁగవులకుఁ దెలియనే తెలియ దని చెప్పుట కెంతమాత్రము వీలు లేదు. అలంకారశాస్త్రములందు నాయికానాయకలక్షణములఁ దెల్పు సూత్రములే యీపాత్రగుణవర్ణనాభావమునకుఁ దోడ్పడినవి. అలంకారశాస్త్రములయందుఁ జెప్పఁబడిన గుణము లుండినయెడలనే నాయకులును నాయికలు నేర్పడెదరు కాని, యట్టిగుణములు లేనిచో నట్టిపాత్రములు నాయికానాయకలక్షణములఁ బొంద నేరవు. ఇందుచేత నాంధ్రకవు లందఱు సాధారణముగా లోకమందుఁ గనఁబడు జనులవలె సజీవము లై యున్నటు లగపడక లోకాతీతగుణోన్నతము లై విలసిల్లు పాత్రములనే యేఱి తమగ్రంథములందుఁ బ్రదర్శించెడివారు. ఈకారణమువలననే చదువరు లట్టిపాత్రములను మెచ్చకయున్నారు. పాత్రగుణవర్ణనస్థితి యిటులున్నను మహాభారతమందు నలరారు పాత్రములు మట్టుకు సజీవము లగుటచే నెంతయు రమణీయములుగ నున్నవి. కవిసత్తము లగు శ్రీనాథుఁడు, పెద్దనయుఁగూడ మహాభారతప్రదర్శిత పాత్రములవంటి పాత్రములఁ బ్రదర్శించియున్నారు. ఆయిరువురు కవులుఁగూడ నొకభక్తుని బాగుగ వర్ణించియున్నారు. కృష్ణదేవరాయలు కూడఁ బైఁ జెప్పిన కవులవలెఁ జక్కని పాత్రములను సృజియించినాఁడు. తాను మిగుల శైవభక్తి కలవాఁడు కానందున బాత్రములఁ గూడ విశిష్టాద్వైతమతము ననుసరించియే సృష్టించె. ఆముక్తమాల్యదయందుఁ గృష్ణదేవరాయలు వర్ణించిన పాత్రములలో నత్యంతరమణీయము లైనవి రెండు. అవి యేవనఁగా, విష్ణుచిత్తుఁడు నాముక్తమాల్యదయు. విష్ణుచిత్తుఁ డధికదైవభక్తి గలబ్రాహ్మణుఁ డని యాతనిచర్యలు, మాటలును స్పష్టముగఁ దెలియఁ జేయుచున్నవి. ఆతనిహృదయ మతిసుకుమార మైనది. పతివ్రతాతిలక మగు తనభార్య యతిథులకుఁ దగినసన్మాన మొనర్చుటకుఁ బడుశ్రమఁ దానుఁగూడ ననుభవించి యందఱు వైష్ణవులకు స్వగృహమును విశ్రమస్థానముగఁ జేసె. పరోపకార నిరతియు నత్యంత దైవభక్తియు విష్ణుచిత్తుని మాహాత్మ్యమును సహస్రముఖముల నుద్ఘోషించుచున్నయవి. ఆముక్తమాల్యదగుణవర్ణనము విష్ణుచిత్తుని గుణముల వర్ణనమంత బాగుగఁ బ్రదర్శింపక పోయిన నామెకు విష్ణుచిత్తునిపైఁ గలప్రేమాతిశయ మతిరమ్యముగ వర్ణింపఁబడినది. తండ్రిమాట విన లే దనునంశము తప్ప నామెగుణమాహాత్మ్య సౌష్ఠవములకు మఱి యెట్టికళంకమును లేదు,

ఈరెండుముఖ్యపాత్రములే కాక యప్రధానపాత్రములు కూడఁ జక్కఁగ వర్ణింపఁబడినవి. మొత్తము మీఁద నాంధ్రభాషయందు గ్రంథముల రచియించి పాత్రగుణప్రదర్శనము నతిరమణీయముగఁ జేసిన యిద్దఱు ముగ్గురు కవులలో నొకఁడై కృష్ణదేవరాయ లాంధ్రసాహిత్యశాస్త్రమునందు సజీవపాత్రవర్ణన మను నూతనాంశము నొకదానిఁ గల్పించి యెంతయు నాంధ్రభాషకు మహోపకారమొనర్చినాఁ డనుటకు సందేహ మేమియు లేదు. ఇట్టిమహోపకార మొనర్చినందుకు నాంధ్రులందఱు నెల్లపుడుఁ గృతజ్ఞులై యుండ వలసియున్నది.

అన్నిటికంటె ముఖ్యాంశ మైనట్టి పాకవిషయముం గూర్చి యిఁకఁ బరీక్షించి విమర్శము చేయవలెను. పాక మనఁగా నేమి? అర్థగాంభీర్యమే పాక మని చెప్పఁబడుచున్నది. ఈ వాక్యమునకుఁ బ్రమాణముగ నలంకారశాస్త్రములందుఁ జెప్పఁబడిన శ్లోకముఁ జేర్కొనెదను. విద్యానాథకృత మైనట్టియు నలంకార శాస్త్రవిషయమై సంస్కృతభాషయందు రచియింపఁబడిన మహాగ్రంథములలో నొకటి యైనట్టియుఁ బ్రతాపరుద్రీయ మనుగ్రంథమునందు నీ క్రిందివిధముగ వ్రాయఁబడినది.

" అర్థగంభీరిమా పాక స్స ద్విధా హృదయంగమః ।
ద్రాక్షాపాకో నాళికేరపాక శ్చ ప్రస్ఫుటాంతరా " ॥

ఆపాకముకూడ రెండువిధము లని పైశ్లోకమందు విశదముగఁ జెప్పఁబడినది. ఆముక్తమాల్యదయం దుండుపాకము నాళికేరపాక మని దృఢముగఁ జెప్పవచ్చును. ఆముక్తమాల్యద నొక్కసారి చదివినయెట్టిచదువరి కైన నీవిషయము గోచరము కాకమానదు. ఏపద్యముం జదివిన నాక్లిష్టపాకము స్పష్టముగ నగపడి పుస్తకమును వదలిపెట్టు నంతక్లేశముఁ గల్గించు ననుమాట గ్రంథ మొకసారి యైనఁ జదివి చూచిన వారి కనుభవవేద్య మై యుండకపోదు. దీనికి దృష్టాంతములు వేఱుగ నిచ్చుటఁ జాల నవసరము లేదు. గ్రంథమంతయు నీక్లిష్టపాకములో సంపూర్ణ మై యున్నది. ఇట్టి కఠినపాకమునకుఁ దోడ్పడు కారణములు కొన్ని కలవు. ఆకారణములఁ బరీక్షించిన యెడలఁ బుస్తకమునం దుండు నర్థగాంభీర్యమెట్టిదో విశద మగును. ఆకారణము లేవి యనఁగా మొదటిది కఠినాపూర్వపదప్రయోగము. ఇందునకు ముఖ్యముగఁ దోడ్పడునంశము దేశీయపదప్రయోగము. రెండవకారణ మే మనఁగా నలంకారకాఠిన్యము. అలంకారములలో ముఖ్యములైనవాని నుపయోగించుటయే కాక కొంతయపూర్వాలంకార సాంకర్యముఁ

కూడఁ గలదు. మూఁడవకారణ మేమనఁగాఁ గవి యుద్దేశములు దూరాలోచ్యము లై యున్నవి. సాధారణముగఁ బెద్దన మున్నగు మహాకవుల యుద్దేశముల వలెఁ గొలఁదిశ్రమముతో నర్థముకాక మిగుల దూరాలోచనఁ జేసినయెడలఁ గాని యెంతమాత్రమును బోధపడక యున్నవి. నాల్గవ దేమనఁగా వర్ణనాగాంభీర్యము. సాధారణముగఁ గవులందఱుఁ జేయువర్ణనములవలెఁ గాక యాముక్త మాల్యదయందలి వర్ణనలు సులభముగ బోధపడనివై చదువరికి నెంతమాత్ర ముత్సాహముఁ గలుగఁజేయవు. పైనిఁ జెప్పిన నాల్గుకారణములే ముఖ్యముగ నర్థగాంభీర్యమునకుఁ దోడ్పడుచున్న వనుటకు నించుకయు సందియము లేదు. ఒకకారణము తరువాత నొకకారణమును వరుసగాఁ బరీక్షించిన మొదలనవియన్నియు స్పష్ట మగుచున్నవి. ఒక్కొక్క దానికి దృష్టాంత మిచ్చుట యనవసర మై యున్నది. ఎందుచేత ననఁగా గ్రంథలక్షణమే యర్థగాంభీర్య మై యున్నది. అయినఁ గొంచెముగ నిం దుదాహరించెద. దేశీయపద ప్రయోగమునకు దృష్టాంతముగ 'టింగణా' యనుపద ముపయోగింపఁబడినది. నాల్గవయాశ్వాసమందలి 176 వ పద్యమందు 'కంకిసను' అనియు నైదవయాశ్వాసమందలి 93 వ పద్యమందు 'హిండితములుగవించి' యనియుఁ గన్నడశబ్దంబులు ప్రయోగింపఁబడినవి. గ్రంథమునం దిటు లనేకపద్యంబులు దేశీయపదగుంఫితము లై విలసిల్లుచున్నవి. ఇఁక నలంకార కాఠిన్యము దశావతార పద్యంబుల యందు స్పష్టముగఁ గానవచ్చెడిని. కవియుద్దేశ్యములును గల్పనలును మిగుల దూరానీతము లైన వనువాక్యమునకు దృష్టాంతములు వేఱుగ నీయ నెంతమాత్ర మావశ్యకము కాదు. గ్రంథమందుఁ గవి చేసినవర్ణనములయందు నీవిషయము స్పష్టముగఁ గన్పడకపోదు. పుస్తకముఁ దెఱచి చూడఁగనే మొట్టమొదట నగపడు శ్రీవిలుబుత్తూరుపురవర్ణనమే మే లైనదృష్టాంత మగుచున్నది. ఈపైని జెప్పిన విషయము లన్నింటివలన గ్రంథ మందఱిచేఁ జదువఁబడకున్నది. గ్రంథకారుఁడుఁ గూడఁ దనగ్రంథ మెల్లరుఁ జదువవలె ననునుద్దేశముతో వ్రాయను లేదు. తనతో సమానపాండిత్యము గలవారు చదువవలె ననునూహతో వ్రాయఁబడినది కాన జనసముదాయమునకుఁ దగినపుస్తకము కా దని మన మాముక్తమాల్యదను విస్మరింపఁ బనిలేదు. ఇంతియ కాక కవి జీవించినకాలముఁ గూడ మనము పరీక్షించి చూడవలెను. అప్పటి కాలమునకు నిప్పటి కాలమునకును సహస్రాంతరము భేద మున్న దని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱ లేదు. ఇపుడు కళాశాలలలో నాంధ్రభాష

నభ్యసించు విద్యార్థుల సంఖ్యయు శాలాధ్యక్షులాంధ్రభాషాభివృద్ధికి నిచ్చుప్రోత్సాహముయొక్క స్థితియుఁ బ్రస్తుతమున నాంధ్రభాషావస్థను వెల్లడిచేయుచున్నవి. కృష్ణదేవరాయలకాలమం దుండెడి దేశభాషాభివృద్ధి యిపుడెంతమాత్రముఁ గానఁబడదయ్యె. కృష్ణదేవరాయలు తాను స్వయముగ గ్రంథముల రచియించియుఁ గవిపండితసముదాయము నందులో ముఖ్యముగ స్వాస్థానకవీశ్వరులై రాజిల్లిన యష్టదిగ్గజములను గ్రంథములఁ జేయునటులు ప్రోత్సాహపఱచియు నాంధ్రభాషాభివృద్ధికై పాటుపడి యాంధ్రభాషకు మహోపకారముఁ జేసినాఁడనువిషయము నిస్సందేహముగ నాంధ్రకవులచరిత్రమే సహస్రముఖముల నుద్ఘోషించుచున్నది. ఈ కారణమువలననే యీతనికి నాంధ్రభోజుఁ డనుబిరుదము కూడ వచ్చినది. కృష్ణదేవరాయలకాలమందుఁ గవులు రాజప్రోత్సాహము వలనఁ గవినిబంధనములకుఁ దగినట్లు గ్రంథములను రచియించెడివారు. మఱియు నాంధ్రసాహిత్యశాస్త్రమందుఁ దనపేరును స్థాపింపవలె నను నుద్దేశముతో నొక మహాగ్రంథముఁ జేయవలె నని ప్రతికవియుఁ బ్రయత్నింపక మానఁడు. కాని దైవకృప ప్రతిమానవునకు నొకవిధముగ నుండదు గనుక యీపుణ్యము ప్రపంచమందుఁ గొందఱకే లభించుచున్నది. కొలఁదిగ నుండునట్టి పుణ్యులలోఁ గృష్ణదేవరాయ లొకఁ డని యాతనిగ్రంథరాజముఁ జూచినఁ గాని, యాతని కుండు నాంధ్రదేశాభిమానముఁ జూచినఁ గాని, యింక నాతఁడు కవిపండిత సముదాయమున కిచ్చిన ప్రోత్సాహముఁ జూచినఁ గాని మన మనములయందు దృఢముగ స్థాపింపఁబడక మానదు. ఆముక్తమాల్యద కృష్ణదేవరాయలకాలమం దుండెడి లక్షణప్రబంధరాజములను భక్తితో ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. విద్యానాథుఁ డను సంస్కృత కవీశ్వరునిచే రచియింపఁబడిన ప్రతాపరుద్రీయ మను సంస్కృత లక్షణగ్రంథమునందు మహాకావ్యలక్షణ మీక్రిందివిధముగఁ జూపఁబడినది. అది యెట్లనఁగా :—

'నగరార్ణవశైలర్తు చంద్రార్కోదయవర్ణనమ్
ఉద్యానసలిలక్రీడామధుపానరతోత్సవాః
విప్రలంభో వివాహశ్చ కుమారోదయవర్ణనమ్
మంత్రద్యూతప్రయాణాజి నాయకాభ్యుదయా అపి
ఏతాని యత్ర వర్ణ్యన్తే త న్మహాకావ్య ముచ్యతే.'

మహాకావ్యమున కుండవలసిన లక్షణము లని పై నేవి చెప్పఁబడినవో యవి యన్నియు నాముక్త మాల్యదయొక్క పత్రముల నొకసారి త్రొందరగఁ ద్రిప్పి చూచినను స్పష్టముగ నగపడుచున్నవి. కృష్ణదేవరాయలకాల మట్టిమహాకావ్యములఁ జదివి యర్థము చేసికొనుప్రజ లుండుకాల మై యుండఁగా నివ్వటికాలపు నాంధ్రదేశీయులకుఁ దెలుఁగు భాసయం దుండు నల్పసాహిత్యమును మనకొకయెల్లఁగాఁ బెట్టికొని కృష్ణదేవరాయలు మున్నగు నాంధ్రమహాకవుల యుత్తమ కావ్యములఁ బరీక్షించుట మిగుల నన్యాయ మైనవిమర్శ మై యున్నది. రాయలగ్రంథముఁగూర్చి చర్చఁ జేసినపుడు రాయలకాలమునకుఁ దగినటు లున్నదా లేదా యని యాలోచింపవలెఁ గాని యిక్కాలపు విమర్శనపద్ధతులఁబట్టి మన మామహాకావ్యముఁ బరీక్షచేయుట యెంతయు శోచనీయ మైనపొరపా టై యున్నది. ఇటు లాలోచించినయెడల నాముక్తమాల్యద యాంధ్రసాహిత్య శాస్త్రమునం దుండు ముఖ్యమహాగ్రంథములలో నొకటి యై యున్న దని నొక్కివక్కాణింప వలసియున్నది. ఆంధ్రభాషయం దుండు పంచకావ్యములలో నొక్కటిగ గణింపఁబడుచున్నది. పెద్దనార్యుని మనుచరిత్రము, రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రము, శ్రీనాథుని శృంగారనైషధము మున్నగు నాంధ్రమహాకావ్యములలోఁ గృష్ణదేవరాయని యాముక్తమాల్యదకూడఁ జేర్పఁబడిన దనుసంగతి యెంతయు సంతోషనేయ మై యున్నది. సంస్కృత కవులలోఁ గృష్ణదేవరాయలకుఁ బోల్పఁదగు కవి శ్రీహర్షుఁ డని నామనమునకు దృఢముగఁ దోఁచుచున్నది. ఆవర్ణనక్లిష్టత కేమి యాదూరాన్వీతోద్దేశముల కేమి యాశటుపదబాహుళ్యమున కేమి యాయపూర్వపదప్రయోగముల కేమి యామహాక్లిష్టపాకమున కేమి యాపాకకాఠిన్యమువలనఁ గలుగు నర్థగాంభీర్యమున కేమి యిఁక మఱియు నేక విషయములయందు నిద్దఱును సరిసమాను లని యుభయకవికృత గ్రంథరాజములఁ జదివిన నాకు నిస్సందేహముగఁ దోఁచుచున్నది. శ్రీహర్షుఁ డని పైని జెప్పినపుడు నైషధకారుఁ డైన శ్రీహర్షుఁ డని మనము నం దుంచుకొనఁ గోరెద. మొత్తముమీఁద నాంధ్రకవిసత్తములలో నొకఁ డని కృష్ణదేవరాయలను వర్ణింపవలెఁ గాక యింక మఱియేవిధముగఁ జెప్పఁ గూడదు. ప్రస్తుత కాలపు జనుల యభిరుచులకు ననుగుణముగ నున్నదా లేదా యని యాముక్తమాల్యదఁ గూర్చి యించుక విచారణ సేయఁ దగు. ఆముక్తమాల్యదయొక్క ముఖ్యలక్షణములలో నొకటి యగు కల్పనాధిక్య మిప్పటికాలమునకు ననుగుణముగ నున్నదియే

తప్ప నిక్కాలమున కొంతమాత్రముఁ దగి యుండలేదు. గ్రంథమందెల్లెడ విలసిల్లు కల్పనలు నవీనాంధ్రులకు నెంతమాత్రమును మనోరంజకములు కావు, పైఁగాఁ జదువరులబుద్ధికి మిగులఁ గ్లేశముఁ గల్గించుచున్నవి. కొంతసేపు చదువునప్పటికి శీర్షవేదనము బయలుదేఱు ననుసంగతి యాముక్తమాల్యదఁ జదివినయెల్లరకు ననుభవసిద్ధమే. ఈ గ్రంథకాఠిన్యమువలనఁ గల్గుక్లేశము క్రొత్తచదువరులకుఁ బ్రాఁతచదువరులకుఁ గూడ సమానమే యని చెప్పవచ్చును. ఇది యిటు లున్నను నేను మొదట విన్నవించినట్లు కాలభేదము గమనించి మన మేయాంధ్రగ్రంథము నైనను విమర్శింపవలెను. మనము పూర్వకాలపు గ్రంథములను విమర్శింపవలె ననుచో వానికిఁ బ్రమాణభూతము లైన యలంకారగ్రంథముల విమర్శింపవలెఁ గాక యట్టి మహాప్రమాణము లైన యలంకారగ్రంథముల ననుసరించి వ్రాయఁబడిన యితర కావ్యములను విమర్శించిన నేమిఫలము? అప్పటి కాలమునకుఁ దగినటులు వ్రాయఁబడినదా లేదా యని విమర్శఁ గావింపవచ్చును. స్పష్టముగ నా కాలపు జనుల యభిరుచుల ననుసరించి యాముక్తమాల్యద వ్రాయఁబడిన దనుటకు నెంతమాత్రము సందియము లేదు. కాలవైషమ్యజనితజనానురాగమును వదలి యాముక్తమాల్యదయొక్క నిజ మైనవిలువఁ గన్గొనఁ బ్రయత్నింతము. నవీనవిమర్శపద్ధతులఁబట్టి చూడ గ్రంథమం దెక్కడ నంత యద్భుతము లైనకల్పనలు కనఁబడకపోయినను గ్రంథకారుని కల్పనాశక్తి కమునచ్చెరువుఁ గలిగించుచున్నది. గ్రంథము కడు నూతనవర్ణనాంశముల (Original descriptions) చే శోభిల్లుచు నుద్గ్రంథ మనుపేరు వడసి యున్నది. ఏపద్యముఁ జూచినఁ గాని యీవిషయము గోచరము కాకమానదు. శ్రీవిలుబుత్తూరు పురవర్ణనమే దీని కంతకును మంచిదృష్టాంత మై యున్నది. గ్రంథమం దెచటఁ జూచినఁ గవియొక్క యుభయభాషాపాండిత్యము వెల్లడి యగుచున్నది. సర్వజనప్రియముగ నీగ్రంథము గ్రంథకర్తచే నుద్దేశింపఁబడలేదు. ఇఁక నెప్పుడు నది సర్వజనానురాగముఁ బొందఁ జాలదు. అట్టి సకలజనానురాగముఁ బడయు నదృష్టము, పెద్దన, శ్రీనాథుఁడు, రామరాజభూషణుఁడు మున్నగు కవీశ్వరులచే సకలజనమనోరంజక మగుశైలిని వ్రాయఁబడిన కొలఁదిగ్రంథరాజములకే యాబ్రహ్మచే లిఖింపఁబడినది. కాని సకల జనప్రీతి లేనంత మాత్రమున గ్రంథ మప్రయోజన మని చెప్పుట కేవలము వాగ్దోష మై యున్నది. ఇప్పటికిఁ గవిపండితప్రియతమ మై పంచకావ్యములం దొక్కటిగ నుతి కెక్కి పండితులలోఁ గొందఱచేఁ బంచ

కావ్యములందు నగ్రేసర మని స్తుతింపఁబడి యెంతయు నొప్పారుచున్నది. మొత్తముమీఁద నాముక్తమాల్యదయం దుండుపద్యము లెంతకటువదభూయిష్ఠము లైన నెంత శ్రుతికఠినము లైన నెంతశిరోవేదనముఁ గల్గించినప్పటికిఁ గష్టపడి వానిపై పెచ్చుఁ బగులఁ గొట్టి లోపలికిఁ జనునాశయు దాని వలనఁ గల్గుశ్రమ నోర్చుటకుఁ దగినయోపికయుఁ గల చదువరికి నాపద్యముల యంతర్భాగమునందుఁ బడినశ్రమకు ననురూప మైనట్టియు శ్రేష్ఠ మైనట్టియు సంపూర్ణానందజనక మగునట్టి ఫల ముండు ననియు నున్నదనియుఁ గూడ నిస్సందేహముగ నొక్కి వక్కాణింప వచ్చును. గ్రంథమును సాంతముగఁ జదివి పద్యబహిర్భాగ మైన యూకఠిన మైనట్టియు భయంకర మైనట్టి కవచమును భేదించిన యెడల నంతర్గతార్థ గాంభీర్యజనితాపరిమితానందము బయల్పడక మానదు. ఇంతియ కాక గ్రంథరచనమునం దత్యంత ప్రౌఢిమయుఁ గవితాచమత్కృతియు విశదముగ విలసిల్లుచున్నవి. కవనచైపుణి మొదలైనట్టి పైని చెప్పిన సుగుణము లన్నిటి నీక్రింది పద్యపరంపరచే నుదాహరించుచున్నాఁడ.

మ. శయపూజాంబుజము ల్కటిం దడఁబడం జన్దోయి లేఁగౌనుపై
దయఁదప్ప న్బసపాడి పాగడపుఁ బాదంబొప్పఁ జెంగల్వడి
గ్గియ నీ రచ్యుతమజ్జనార్థము ఘటిం గీలించి దివ్యప్రబం
ధయుగాస్యల్ ద్రవిడాంగన ల్చనుదు రుద్యానంబులో ద్రోవలన్. ఆ. 1.

మ. తరుణుల్ తల్లిగొజాన్నుచంబు లురుపం దహైన్యత్యము ల్దీము లై
పెరరేపం జనుదెంచెఁ గాక రవిదీప్తిం గ్రుంకి పాతాళగ
హ్వరముం దూఱిన వాని నీయదుకుఁ ద్రొళ్ళ తెచ్చు నాదీర్ఘత
చ్చిరకృష్టిం గనునట్టిశైత్యమలరించె న్స్నాతులం దత్తటిన్. ఆ. 2.

మ. విను కేశిధ్వజ ధాత్రివేఁడమికి నా వేదించెద న్హేతు వ
జ్ఞానకుం గాక వివేకి కేల జనియించు న్లౌల్య మెందు న్రణం
బునఁ బాడి న్నివు గెల్చువాడియుఁ బ్రజాపోషంబు ధర్మంబు రా
జున కౌ నైన నశక్తుఁ ద్వద్విజితరాజ్య న్న న్నఘుం బంటునే. ఆ. 3.

చ. ఒకచినుకు న్ననస్య యగునుర్వికి డిగ్గఁగ నీవు మూఁగి చా
తకము లటంచు లోఁ గనలి దట్టముగా నలమేఘుఁ డాడుచుం
డక చన నూఁదఁగాఁ దొరఁగునాళవుటుండలువోలె రాలెఁ ద
ర్కక పసువర్షధారలు మఖస్థము లై కరకాని కాయముల్. ఆ. 4.

ఈపద్యము గ్రంథకారునికవనలక్షణ మైన స్వభావోక్తిచే నెంతయు రమణీయముగ నున్నయది.

సీ. వాతెఱ తొంటికై వడి మాటలాడదు కుటిలవృత్తి వహించెఁ గుంతలంబు
లక్షులు సిరులు రానరచూడి కనుఁగొనె నాడించె బొమ గొని యానవంబు
సనుగొమల్లెగయవక్ష ముపేక్షఁ గడకొత్తెఁ బాణిపాదము లెఱ్ఱవాఱఁదొడఁగె
సారెకు మధ్యంబు దారిద్ర్యము లెచెప్పె జో చ్చోర్వ కీటు లోఁగఁ జొచ్చె మేను
గీ. వట్టిగాంభీర్య మొక్కఁడు వ్యట్టుకొనియె, నాభి నానాఁటి కీగతి నాఁటిపొందు
చవుక మైనట్టి యిచ్చటఁ జనదు నిలువ, ననుచు జాతినకరణి బాల్యంబు జాఱె.

ఈపద్యము మిక్కిలి చక్కనిశైలిని వ్రాయఁబడి మృదుమధురము లైనపదములచే గుంఫిత మయిన దై హృదయరంజక మగుశృంగారరసముచే సంపూరిత మయి గ్రంథమునందు విలసిల్లు పద్యరాజములలో నెల్ల నత్యంత రమణీయమగుచు నెంతయు మనోల్లాసముఁ గలుగఁజేయుచున్నది.

శా. కాంచె న్నైవ్యప్నుడర్ధయోజన జటాఘూటోర్ధశాఖోపశా
ఖాంచత్పుట్టాటచరన్మరుత్రయదవీయఃప్రేషితోద్యచ్ఛదో
దంచత్కీటకృతవ్రణచ్ఛలనలివ్యాపాదితాధ్వన్యని
స్సంచారాత్తమహాఫలోపమఫలచ్ఛాయద్వటక్ష్మాజముల్.

ఈపద్యము సంస్కృత పదపూరితమయి మిగుల గంభీరమయి కవియొక్క యసాధారణ మయినసంస్కృతభాషాపాండిత్యమును వెల్లడిచేయుచున్నది.

కృష్ణదేవరాయలు చేసినసంస్కృతగ్రంథము లెవ్వియుఁ బ్రస్తుతము కానరాకున్నను నాతఁడు సంస్కృతమున గ్రంథములను స్వయముగ రచియించుటయే కాక సంస్కృతకవులకుఁ గూడ మిక్కిలి ప్రోత్సాహము నిచ్చినటు లాముక్తమాల్యదయే కాక యితరకవికృతము లైనగ్రంథములుకూడ వేనోళ్ల నుద్ఘోషించుచున్నవి. ఇంతవఱకుఁ బైన వ్రాసినదంతయుఁ బరీక్షించి చూడ నాముక్తమాల్యద యాంధ్రమహాగ్రంథములలో నగ్రేసరము లైనవానిలో నొక్కటి యని ముమ్మాఱు దృఢముగఁ జెప్పవచ్చును. ఇంతియ కాక గ్రంథకారునికిఁ గలయపార మయిన యాంధ్రదేశభాషాభిమానమును నాముక్తమాల్యద స్పష్టముగఁ దెలియఁజేయుచున్నది. ఇందునకు దృష్టాంతముగఁ గృష్ణదేవరాయలు చెప్పిన పద్యమునే యిక్కడ నుదాహరించుచున్నాఁడ.

ఆ. తెలుఁగ దేలయన్న దేశంబు తెలుఁగేను, దెలుఁగువల్లభుండఁ దెలుఁగొకండ
యెల్లనృపులు గొలువ నెఱుఁగవే బాసాడి, దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స.

ఈస్వదేశభాషాభిమానమునకుఁ దగినటులు స్వదేశాచారములఁ గూడ మిగుల సొంపుగఁ గవి పుస్తకమం దెల్లెడను వర్ణించియున్నాఁడు. దక్షిణ హిందూదేశ నాగరకతను జక్కఁగా వర్ణించిన కవీశ్వరుఁ డీతఁడే. ఈవిషయమందు సంస్కృత కవీశ్వరులలో నీయనకుఁ బోల్పఁ దగు కవీశ్వరుఁడు బాణుఁడే. తన హర్షచరిత్రమునందు నట్టినాగరకతను బాణుఁడు మిగుల మనోహరముగ వర్ణించి యున్నవాఁడు. కృష్ణదేవరాయలకుఁ బూర్వ మేకవియుఁగూడ నిట్టిదేశాచారవర్ణనమును జేయలేదు. మొదటఁ గృష్ణదేవరాయలే యిట్టివర్ణనముఁ బ్రారంభించెను. కనుక నీయనతోఁ బ్రబంధరచనయే కాక దక్షిణహిందూదేశ నాగరకత యొక్కయు నాదేశమందుండెడి యాచారభేదములయొక్కయు వర్ణన మంకురింపఁ దొడఁగినది. ఈవిషయము నుదాహరించుటకు నేఱుగ దృష్టాంతముల నీయ నవసరము లేదు. గ్రంథమునం దెల్లెడ నట్టివిషయము నుదాహరించు పద్యంబులు విలసిల్లుచున్నవి. కృష్ణదేవరాయలచే నాముక్తమాల్యదయందు నతిరమ్యముగ వర్ణింపఁబడిన రెడ్లయొక్కయాచారములు, రాజులచేష్టలు, బ్రాహ్మణసంతర్పణములు, వైష్ణవుల మంగళస్నానంబులు, వైష్ణవోత్తముల మడుఁగుబట్టలు, వైష్ణవస్వాములప్రపత్తులు, వివిధాగ్రహారములం దగపడు విచిత్రము లైనచర్యలు, 'ఎళనీరుకాయ' లను పేరిట నమ్మఁబడు లేఁతకొబ్బరికాయలు, వైష్ణవస్వాము లతిప్రీతితో సేవించు నీరుమజ్జిగలు మున్నగు ననేకాంశము లతిమధురంబుగ నాకాలపు హిందూదేశజనుల నాగరకత నచ్చు వేసినయట్లు చూపుచున్నవి. ఇవియే కవి మాహాత్మ్యముఁ జూపుటకుఁ జాలిన వై యున్నవి. శ్రీకృష్ణదేవరాయల వంటి దేశాభిమానులును భాషాభిమానులను లేకపోవుటయే మనయాంధ్రభాషకిపు డిట్టిస్థితి యేర్పడుటకు ముఖ్యకారణ మై యున్నది. ఎల్లకాలము నిట్టిదురవస్థ ననుభవింపక కొలఁదికాలములోనె రాయలకాలమం దనుభవించిన యత్యున్నత దశకుఁ దెలుఁగు మరల వచ్చునటులు చేయ సమర్థు లగు రాయలవంటి దేశభాషాపోషకులను గవీశ్వరులను సృజియింపు మని యీశ్వరుఁ బ్రార్థించుచు నింతతో విరమించుచున్నాఁడను.

వి. కృష్ణమాహా.

114. వైష్ణవపురాణము. గ్రం. సం. 1757.

ఇదియే *విష్ణుపురాణము. దీనిగద్యము :—

ఇది శ్రీమద్వసుంధరాతనూభవ మనోహర రఘుశేఖర చరణకమల షట్పదాయమానమానస దాసదాసీజన పరంపరానుగణానావశిష్ట దాసప్రణీతంబైన శ్రీవైష్ణవపురాణము.

ఇంతకంటెఁ గవి వృత్తాంత మెచ్చటను దెలియవచ్చుటలేదు. ఆఱంశ ములు నిందు సంపూర్ణముగఁ గలవు. కవిత్వము చక్కనిది.

శా. శ్రీమత్పంకజబాంధవాన్వయ లసత్ క్షీరాబ్ధిరాకాసుధా
ధామున్ భవ్యగుణాభిరాముఁ ద్రిజగద్ధామున్ ధరిత్రీసుతా
కామున్ దానవభీము భీమసుమనః కంజాతనైరంతర
ప్రేమానుస్మరణమ్ము నామదిని వర్ణింతున్మనస్సిద్ధికై.

మ. తనదేహద్యుతు లంతట న్వెలయఁగాఁ దా సారసాసీనయై
వనజాతంబు ధరించి శ్రీరమణి తద్వారాశి సంజాతయై
ననుమానీంద్రవితాన మత్తఱి మహానందంబు సంధిల్ల భ
క్తిని శ్రీసూక్తము చేనుతించిరి తగన్ గీతానుసారంబుగన్.

మ. చనుచున్నిల్పుచుఁ బవ్వళించుచును సుస్నానంబు దానంబు భో
జనముం జేయుచు నన్నికాలములఁ గృష్ణస్వామి పైఁ జిత్తముం
దనరంగాఁ దదభిఖ్యలన్నుడువుచుం దావైర మేనూరకా
తనిచక్రంబుఁ దదీయరూపము నిజాత్మం జింతసేయున్ బుధా.

ఈప్రతిని, ప్రమాదీచనామ సం॥ మార్గశిర బ ౧౦ లు, జమ్మిపాపయ్య కుమారుఁడు వేంకటరాముఁడు వ్రాసెను.

115. రసాభరణము. గ్రం. సంఖ్య. 1781.

గద్యము—ఇది శ్రీవాణీవరప్రసాదలబ్ధ వాగ్విభవ తిక్కనామాత్య సంభవ సుకవిజనవిధేయ అనంతనామధేయ ప్రణీతంబైన రసాభరణంబునందు ... అని కలదు. నాలుగాశ్వాసములు సంపూర్ణముగా నున్నవి. కృత్యాదినేమియుఁ గనఁబడదు. స్థాయిభావములు మొదటనే ప్రారంభింపఁబడినవి. అశ్వాసాంత్యముల నాదుల :—

క. నవనీత రసవిలోలుఁడు, భవనీరధి తరణకరణ పరిణతుఁడుసుధా
ర్ణవతల్పుఁ డనంతుఁడు మాఽధ్రువపురి మందిరుఁడు వ్రజవధూవరుఁడుర్విన్.

ఇట్లు ధ్రువపురీశునిపైఁ బద్యములు మాత్రము గలవు. ప్రథమాశ్వాసమున, నవరసస్థాయి భావంబులును, సజాతీయ విజాతీయంబులు, విభావానుభావ సాత్త్వికభావ సంచారికాభావంబులును రసజన్మ రసవిరోధాదులును ద్వితీయాశ్వాసమున, రతిగుణప్రకర్షంబును, సజాతీయ విజాతీయ నిర్దేశంబును, విభావానుభావ సంచారికాభావలక్షణంబులును, తృతీయాశ్వాసమున, ద్వాదశావస్థల పేరంబును, బంచవిధశృంగారంబును, భావోదయాది చతుష్టయంబును, రససంకరంబుల తెఱంగును, జతుర్థాశ్వాసమున, సాధారణనాయక చతుష్టయంబు, చతుర్విధనాయికావిశేషంబు, తత్సఖసఖీభేదంబులును గలవు.

శా. జానొందన్ శకవర్షముల్ ఋతుశరజ్వాలేందులై యొప్పిన
యువ్వానందాబ్దమునందు మాఘమునఁ గృష్ణైకాదశీభామయు
క్తానామామృతవేళ నీకృతియనంతార్యుండు సమ్యగ్రస
శ్రీనిండన్ ధ్రువపట్టనాధిపునకిచ్చెన్ భక్తిపూర్వంబుగాన్.

ఈతనివలె గ్రంథరచనాకాలమునుగూడఁ దెల్పినకవులు పూర్వులలో నరుదు.

116. విజయనందనవిలాసము. గ్రం. సం. 1964.

ఇందలిగద్యము :—ఇది శ్రీశైలభ్రమరీ మల్లికార్జున కరుణాకటాక్ష వీక్షాలబ్ధ సరససాహితీధౌరేయాత్రేయ సగోత్రపవిత్ర మంగళగిరి నరసయామాత్య పౌత్ర తిమ్మయామాత్యపుత్ర సుజనవిధేయ ఆనంద నామధేయప్రణీతం బైనవిజయనందన విలాసము ... ... ఈయానందకవి యీపుస్తకమును దాట్ల వేంకట కృష్ణక్ష్మానాయకున కంకిత మొనర్చెను. ఈవేంకట కృష్ణక్ష్మావిభుఁడు కోటకేతనప్రభుఁడు మూలపురుషుఁడుగాఁ గలదాట్లవంశమున జన్మించెను.

క. లోకమున దాంట్లనగర, శ్రీకలితుండగుచు వినుతిఁ జెందినది మొదల్
నాకసువనవిభుఁడునులల, నాకంతుఁడు దాంట్లకసువనప్రభుఁ డనఁగన్.

అనుపద్యమున దాట్లవారను నింటిపేరు వీరికి దాట్లయను పురవరిపాలకులగుటచేఁ గలిగినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

మ. విపులామర్త్యకులేంద్ర భోగమహిమావిఖ్యాతియ వ్వేంకటా
ఖ్యపతిగ్రామణి కెప్పుడప్పయనప్రో లల్లాడభూజానిక
న్నవరుగ్రామము తిమ్మరాజమనుజేంద్రస్వామి కెన్నంగనా
ల్లపురుగ బందలపాక తావులయి మేలందున్ శుభశ్రీలతోన్.

ఈపద్యముంబట్టి యీదాట్లవారు గోదావరిమండలములోనివారని యె ఱుఁగవచ్చును.

కృతిపతి కవింగూర్చి :—

చ. అనుపమబుద్ధిశాలులు మహాత్ము లశేష కళావిదుల్ పురా
తనకవులగ్రసూను లజుతన్వికి నాధునికుల్ కనిష్ఠు లా
టనెనరు పెద్దవారలయెడన్ మదినాయుమకట్టివారిలో
నినుఁగడు గారవించు రమణీయకటాక్ష నిరీక్షణంబులన్.

క. కావున మృదుమధురోక్తి, శ్రీవిఖ్యాతము భవద్రచితముగశశిరే
ఖావామాపరిణయకథ, నీవంకితముగ నొనర్చు నేర్పునమాకున్.

అనిన మాటలంబట్టి కథ విజయునకు సుభద్రయం దందనుఁడగు నభిమ న్యునికి శశిరేఖకు వివాహమని తెల్లమగుచున్నది. గ్రంథములో మొదటి పత్రము లేదు. చివరమూఁడవ యాశ్వాసాంతము కొంతలేదు.

శైలికై కొన్నిపద్యములు :—

మ. చని నిచ్చల్ తలిదండ్రు లగ్రజులు హర్షస్ఫూర్తి మన్నింప నం
దనుఁడుం దాను హృదిష్టభోజనపదార్థ స్వర్ణ భూషాంబరా
సనశయ్యాసుమమాల్య చందనముఖాంచద్వస్తు సౌఖ్యంబులన్
దినరాజన్ త్రుటికాల మట్లుగడపెన్ నిండారు మోదంబునన్.

మ. సరసీజేక్షణుఁ డిట్లు ధర్మసుతునాశ్వాసించి పర్ణాలయాం
తరసంవాసిని యైనద్రౌపదినిఁ గానంబోవ సంప్రీతి వే
గిర మయ్యింతి కుశాననోపరి జగత్త్రేమంకరోద్ధర్దయా
పరమూర్తిన్వసియింపఁజేసి కుశలప్రశ్నోక్తులం దేల్చినన్.

మ. ధరణీభృన్మకుటాగ్రరత్న కిరణోదంచ త్తులాకోటి సు
స్థిరదోర్దాముదితప్రతాపవిజితశ్రీమేటి విద్వన్మహీ
వరభూభృచ్ఛతకోటి యానృపతికెవ్వాఁ డుర్విపైసాటి భూ
వరకోటి న్గొరమి న్సదాత్మజున కీవచ్చున్మదిన్మెచ్చితిన్.

రక్తాక్షినామ సం॥ ఫాల్గున శు ౮ బుధవారము మడుకు అవసరాల తిరుమల రాయఁడుగారి ప్రతిలోనున్న ప్రకారము అల్లమరాజు రంగశాయి వ్రాసినప్రతి.

117. మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము. గ్రం. సంఖ్య. 1960.

నామధేయశ్రవణ మాత్రముననే దీనిలోని కథ విదితమగును. దీనిగద్యము.

ఇది శ్రీమదనగోపాల ప్రసాదలబ్ధ కవిత్వ చాతుర్య దంతులూరి వంశవర్య ధనంజయగోత్ర పవిత్ర వేంకటరాజపుత్ర సకలసుకవిగణగేయ బాపక్ష్మానాథ నామధేయ ప్రణీతంబైన మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము మహాప్రబంధంబునందు...

ఉ. మిత్రసమానతేజుఁడయి మీఱినయచ్యుతరాజమౌళికిం
బౌత్రుఁడ వేంకటేంద్రునకు భవ్యగుణోన్నత కోనమాంబకుం
బుత్రుఁడ రుక్మిణీరమణభూరికృపావరిపూర్ణదృష్టికిం
బాత్రమునైన దంతులురి బాపనృపాలక నామధేయుఁడన్.

ఇత్యాదులవలన దంతులూరి బాపక్ష్మానాథుఁడు రచించినట్లు సర్వవిధములఁ దెలియవచ్చుచున్నదిగాని కడపటి దగు నాఱవయాశ్వాసము నీవరకున్న :

సీ. శ్రీలీలమదనగోపాలమూర్తికిఁ గృతీంద్రుఁగా దంతులురి బాఁపమేదినీశుఁ
గవిఁగా నొనర్చి సత్కవిరాజు మృత్యుంజయాఖ్యుఁడు విరచించినట్టిదైన
మూర్తిత్రయచరిత్రమునదమొప్ప శాలివాహనశకవర్షంబులజగుణాద్రి
చంద్రసంఖ్య నెసంగ పరగునీశ్వరశరత్సహితాదిమాస శుద్ధహరిదివస

గీ. భృగుదినంబున లిఖియించి పేర్మిమీఱ, దంతులురిపద్మరాజ భూకాంతమణికి
నొసఁగె నల్లమరాజవంశోద్భవుండు, రంగధాముఁడు ముదితాంతరంగుఁడగుచు.

అనుపద్యముంబట్టి క్రొత్తలంక మృత్యుంజయకవియే బాఁపభూపాలుని పేరున రచియించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈ బాఁపరాజునకు మూలపురుషుఁడు హరిసీమ కృష్ణుఁడను నాతఁడు ధాన్యవాటీపుర ప్రభుఁడని యీక్రింది పద్యము నుడువుచున్నవి.

మ. కురియించె స్వబాహుధాన్యవర్ష మఖిలక్షోణీప్రదేశంబునన్
హరియించె న్విమతాంధకారములు బాహాగ్రాసిసూర్యప్రభన్
సిరిమించె న్నృపవర్య లెంచఘనుఁడై శ్రీధాన్యవాటీపురీ
చిరసామ్రాజ్య రమాసమాశ్రయమహాసింహాసనాసీనుఁడై.

ఉ. ఆహరిసీమకృష్ణుని కులాబ్ధిఁ జనించెను భీమరాజు ...

ఈభీమరాజు కుమారుఁడు గన్నసరపతి.

సీ. ... ...

శ్రీనాథసుకవీంద్రుచే ధనంజయవిజయంబను సత్కావ్యమంది వెలసె
నృపతిమాత్రుండె నిజపాదనీరజాత, ఘటితకోటీరవైరిభూకాంతమాన
సాంతరభయాపహారి శ్రీదంతులూరి, గన్నభూపాల మౌళిదోర్గర్వశాలి.

అనుదానింబట్టి ధనంజయవిజయమను కావ్యమును శ్రీనాథునిచేఁ గృతిఁ బొందెననుసంగతి యెఱుకయగుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు త్రొక్కిచూడని యాస్థానములు కనఁబడుటలేదు. ఈతఁడు చెప్పినట్లు వ్రాసికొనిన "నూనూగుమీసముల" యను పద్యములో లేనివి హరవిలాసమొక్కటి, శివరాత్రిమాహాత్మ్యమొక్కటి లోకమున కద్భుతముం గొల్పుచుండఁగా నీధనంజయ విజమొకటి వానికిఁ దోడగుచున్నది. అదియేమూలనున్నదో యేమహాత్ముల కంటఁబడునో.

ఇక్కవికవిత్వ ముభయభాషలయందు నిరుపమానముగానున్నది. సత్యముగాబాఁపరాజే రచియించినఁ బ్రభుకవిత్వమని దీనిని మెచ్చక తీఱదు. మృత్యుంజయ కవియే యయ్యేనేని దానిం దెలియనివారు లేరుగదా:

శైలికై కొన్నిపద్యములు:—

మ. తనయాసక్తి మనోనివర్తనకు నై ధైర్యంబు పట్టేమియుం
గనఁగాలేక పయోజనూతి యఘురోగం బింతలేకుండ న
ప్పనిసాధింపఁ దలంచె నిట్లు జనకాపత్యాదిసంబంధముల్
తనుధర్మంబులుగాని యాత్మకును భేదం బింతయుం గల్గునే.

ఉ. పట్టుఁడు పట్టుఁడంచు సురపంక్తులు పల్కఁగ దైత్యపుంగవు
ల్పట్టఁగమాక శక్యమతిభారమటంచు వచించుచుండఁగాఁ
బట్టియనట్టె శేషఫణిపాళిముత్తోన మునింగెవంతనె
వ్వట్టున నిల్వలేక గిరి భవ్యసుధాబ్ధిజలాంతరంబునన్.

శా. కైలాసాద్రిపయిన్వసించి కమలాకాంతామరేంద్రాది ది
క్పాలవ్రాతకిరీటకాంతిరచితప్రవ్యక్త నీరాజన
శ్రీలాలిత్యపదారవిందుఁ డగుచున్ సేవించు లోకంబులం
బాలించున్ శితికంధరుండు సదయభ్రాజత్కటాక్షంబులన్.

113. విష్ణుభక్తిచరిత్రము. గ్రం. సం. 1988.

ఇదియొక ద్విపదకావ్యము. దీనిని నలచరిత్రము ద్విపదగావ్రాసిన రాఘవకవి రచియించెను. ఇదియు నలచరిత్రమువలెఁ బూర్వోత్తరభాగములు గలది. గద్యములోని పదములు సమానములే.

వలనొప్పఘుటికాద్రివాసుఁడైనట్టి, నలినాక్షు డక్కారనారసింహునకును
వెలయనంకితముగా ద్విపదరూపమున, బలువైన శ్రీవిష్ణుభక్తిచరిత్ర
విరచింతు నానేర్పు విధమెల్లఁ దెలియఁ, గరమొప్పఁ దత్కథాక్రమమెట్టిదనిన.

విష్ణుభక్తిప్రభావము, విశిష్టాద్వైతప్రకారముగా మనోహరముగఁ జెప్పఁబడినది. కవిత్వము నలచరిత్రమువలెనే యున్నది. ద్విపదకావ్యము వ్రాయుట యాలనికి నల్లేఱుపై బండి—ద్విపదలకుఁ బ్రసిద్ధులైన తాళ్లపాకవారికే మూలమైన బంధువుఁడైనఁ గా వచ్చునని "ఐనమూవారలనాళువారలను" నను నష్టమహిషీ కల్యాణములోని చరణమింకు సందేహముఁ బొడమించుచున్నది. శైలి:—

ఆనతిమ్మనిన నష్టాక్షరీమంత్ర, మానుపూర్వకముగా నవుడానతిచ్చి
నిచ్చిన మునినాథుఁ డిచ్చలో మెచ్చి, యచ్చుగాసాష్టాంగ మతనికినొసఁగి
కూరేశ్వరాదులఁ గూడి వేవేగ, బోగునవచ్చి యాపురినున్న విష్ణు
సదనమండపమునఁ జయ్యనని ల్చి, పదపడి యటనున్న ప్రజలెల్లవినఁగ
నామంత్రరాజంబు నవు మచ్చరింప, ధీమంతుఁడగునంబి తెలిసివేవేగఁ
జనుదెంచి యతిరాజచంద్రుని గాంచి, యనఘాత్మనీకిటు లానతిప్పించి
తివ్వడీమంత్రార్థ మిందఱువినఁగఁ, దప్పకపఠయింప ధర్మమేనీకు
ననవుడు దేవ వీ రందఱుముక్తిఁ, గనినఁజాలును నేను గడఁకనొక్కరుఁడ
నరకంబుగాంచెద నలినాక్షుభక్త, వరులైనవారు భూవలయంబులోనఁ
గరుణమీఱఁ బరోపకారంబుచేసి, కరమొప్పసద్గతిఁ గనవలెఁగాక
తనుదానబ్రగుకుట ధర్మమేచెపుమ ... ...

ఈ గ్రంథమును చామర్లకోటలోని శ్రీమాన్ ప్రతివాదిభయంకరము వేంకటాచార్యులుగా రిచ్చినారు.

119. పీరనఛందస్సు. గ్రం. సం. 353.

భీమన చందస్సువలెనె యీపీరన తనపేరుతో నొకఛందమును మొదలిడెను. సర్వవిధములఁ జైఛందోమార్గమునసే లఘురూపమున వ్రాయఁగడఁగినాఁడు.

క. పీరన యవరగుణాఢ్యులు, పీరనయసదృశమహత్వవిద్వత్కవిహాం
పీరనయునాంచలక్ష్మపతి, పీరన లఘులక్షణంబు విరచించెదఁగన్.

ఉ. ఈలఘులక్షణంబు నులభేచ్ఛగ్రహించి యనంతరంబు ప
ద్యాలపదాలమర్మము లుదారతపూని పరామర్శించునా
వేళలనెల్ల లక్షణము వేయువిధంబుల సంగ్రహింపఁగాఁ
జాలుదు రెట్టివారును నిజం బిదియేగద కీలు దీనికిన్.

గీ. పామరునకుఁ గావ్యభావంబు తెలియదు, చీఁకటింటిలోని చిత్రమట్లు.
కొంత తెలివియున్నఁ గొంతవివెలుంగగుఁ, బండితులకు దీపభాతియగును.

అని క్రింద యతిప్రాసలక్షణము వివరించెను.

గీ. ప్రాసమిరువదినాల్గింటివాసిఁగాంచి, షష్టివిధయతులందున స్పష్టమరసి
సర్వసాధారణంబగు జాడఁజూచి, తేటగను దేటయగునట్టి తెఱఁగొనర్తు.

ఇత్యాది ౧౦ పత్రములు మాత్రమే కలవు. ఎంత గ్రంథముండవలయునో తెలియదు. చివరఁగొంత యక్షరలక్షణమని వేఱుగా వ్రాయఁబడినది.

120. యువజనహృదయానందము. గ్రం. సం. 390.

ఇది తారాశశాంక విజయకథ—కపి బద్దెపూఁడిప్రభువగు నెల్లభూపాలుఁడు.

గద్యము. ఇది శ్రీమద్రామభద్రపాదారవింద సుందరమకరంద పాన తుందిలేందిందిరాయమాన మానస నిత్యసమారాధిత ప్రభాకరచరణసారస నిరంతరావార్యశౌర్య మహదౌదార్య సముపార్జిత సంగ్రామార్జున జగనొబ్బగండ గండరగండ నిశ్శంకమల్ల చౌహత్తమల్లద్రోహత్త నారాయణగుజ్జరిదళవిదారణ సుకవిజ స్తుత్య పల్లవాదిత్య కలియుగ బేతాళ గాయగోవాళ జాళియామాళి యాంబందీకార చంచుమలచూరకార బసవశంకర కేతనాంక సమరనిశ్శంక బలాత్కారాపహృత పాండ్యరాజసప్తాంగ త్రిభువనరాయ వేశ్యాభుజంగ ధనకనక మణిగణ ప్రపూరిత బుధజనని కేతన పరథయద గరుడకేతన కేళాదిరాయకనకకప్పుర వసంతరాయాది మహనీయ బిరుదవిచక్షణ శ్రితజనసంరక్షణ పంటవంశపయఃపారావార తారకాకళత్ర కృష్ణమహీమహేంద్రపుత్ర దినేశ సంకాశప్రకాశ మధురదేశాధీశ విజయరంగ చొక్కనాథ ధరానాథవితీర్ణసువర్ణదండ ప్రకీర్ణధ్వజ చ్ఛత్రపల్యంకికాప్రముఖ బహువిధ రాజలక్షణానుషంగ బుధవిధేయాంతరంగ బద్దెపూఁడి పురవరాధ్యక్ష మెల్లభూపాలహర్యక్షప్రణీతం బైన యువజనహృదయానం దం బను శృంగార ప్రబంధము ...

రెండాశ్వాసములు మాత్రమే కలవు. ఇక్కపి తనవంశమును జెప్పుచు నిష్ట దేవతలను సుకవీంద్రులను స్తోత్రము చేయురీతిగనే తనవంశపుఁ బెద్దలనెల్ల—

క. శ్రీరమ్యసారవైభవ, గోరాణ్ణిభుఁ గలువకొండ గోత్రపవిత్రుం
సూరిజనస్తుతిపాత్రుని, భూరిగుణు ... ... పోతననెంతుం.

క. ... ... ; మూర్తిపార్థివధుర్యున్
శ్రీవరపాదసరోరుహ, సేవానిధి రిపుమదేభసింహునిఁదలఁతున్.
గీ. ఎఱ్ఱభూవరతనూజు, మజ్జనకుఁ గృష్ణమహికాంతు మదిఁదలంతు.
గీ. అతులఘనకీర్తి, నమితశౌర్యాబ్ధిమూర్తి
మూర్తినృపవర్యు, నుతియింతుముదమువిూఱ.
క. వినుతింతు విూనమాంబన్, జనసన్నుత శుభచరిత్ర.
ఈరీతిగ వర్ణించియున్నాఁడు. ఇది కొంచెము క్రొత్తమార్గమే.
ఉ. పాయనిభక్తి మద్గురులపాదసరోరుహ యుగ్మమున్నపా
ధ్యాయులనొప్పునప్పు రఘరామరవర్యుఁదలంచి భారతీ
నాయకతుల్యు శేవురియనంతకవీంద్రునిఁ గొల్చిభూరితే
జోయుతులైన సత్కవుల సొంపుదలిర్ప నుతింతు నెప్పుడున్.

అని యొక్కశేవూరి యనంతయ్యనుమాత్రమే కవులలోఁ జేరొకనినాఁడు. ఈ యనంతయాజ్ఞసాధ్యోపాఖ్యానమను శృంగారప్రబంధమును శ్రీముష్ణ మాహాత్మ్యము, శివరహస్యఖండములను రచించినవాఁడు. సమకాలికుఁడో తనయాస్థానమునందుఁ బ్రసిద్ధుఁడో శృంగారగ్రంథముచేయుటలో సహకారియో కావలయును. కవిత్వము జటిలముగానుండునుగాని,

పోలుపగునని మదిఁబొగడుచుఁ, గలికొకతత్తినతని నెలమిఁ గలయఁగఁదలచున్,
మనసేకన్నికపైసి, కెనసున్నది, చెప్పితేని యెప్పుడెదాని
నినుఁగూర్చి పెండ్లిసేసెద, ననిమెల్లనఁ జంద్రుతోడహాస్యమొనర్చున్.

ఇత్యాదిఁ గొన్ని వికారములు చూపట్టును. శైలి—

చ. వనితయుఁ దానునేగి హిమవత్ప్రముఖాఖిల భూధరంబులన్
వినుతసరస్తటంబులను విష్ణుపదీముఖపుణ్యనిమ్నగా
ఘనపులినంబులన్ బదరికాగహనాది మహావనంబులన్
మునులరుదందునట్టి తపముల్సలిపెంగడు నిష్ఠమీఱఁగన్.
ఉ. అక్కజమైన ధైర్యమహిమాతిశయంబులు కల్గునింద్రునిం
గుక్కటమై యహల్యకడఁగూడఁగఁజేసెఁ బ్రతాపశాలియై
మిక్కిలి నొప్పుదర్పకుఁడు మెత్తనివాని సుధాంశువేడ్కనా
ద్రొక్కనుఁజొక్కఁ పావురపు బల్కులు వల్కఁగఁ జేయజాలఁడే.

రౌద్రి సం॥ వయ్యాసినెల ౧౮ తేది గురువారము బద్ధ్యభండారము వేంకటకృష్ణరాజువారికుమారుఁడు స్వామిరాజు వారితమ్ముఁడు తిరుపల్లిని వ్రాసినది.

121. శ్రీపర్వతపురాణము. గ్రం. సం. 2100.

ఇది శ్రీశైలపురాణమే.

గద్యము. ఇది శ్రీమల్లికార్జునకృపాలబ్ధమేదురాష్ట్రభాషావిశిష్ట శివయోగగుణవర్య శేషనాథార్యప్రణీతంబైన శ్రీపర్వతపురాణమునందు ...

ఇందైదాశ్వాసములున్నవి. ఇంకను గొన్నియాశ్వాసములున్నట్లు పంచమాశ్వాసము చివరంబట్టి తేలుచున్నది.

క. శివజన్ముఁడ శివగోత్రుఁడ, శివలింగధ్యానపరుఁడ శీలవ్రతుఁడన్
శివపూజావరతంత్రుఁడ, శివయోగధ్యానపరుఁడ శేషాహ్వయుఁడన్.

అను దీనికంటె నీకవివిషయమిందించుకంతయుఁ గనఁబడలేదు. శైలిమొద...

క. తెనుఁగైన నేమి కవితా, జనితాలంకార చిత్రసంగతపదవ
ర్ణనవరచనలఁ జతురత, వినియోగ్యం బైనకృతియు విం(ద్రుమహాత్మ)

చ. అహారహాముం బికంబులును నంచలుఁగొల్వఁగ నుబ్బి ...
తహాతహాదీర నించువిలు డాయఁగ మారుఁడుగూర్చి కోయిలల్
కహాకహానాదముల్మెఱయ గబ్బునసేసి యనంగుఁ డయ్యెఁబో
యుహాహా భవత్ప్రభావములు నల్పులకుం దెలియంగ శక్యమే.

శా. భూమాంహో...నిలభుగ్విహంగము భవాంభోజాతమాతంగముల్
ధీమద్యోగినిషంగముల్ మునిమరుద్వ్యాశ్రమోత్సంగముల్
సామర్థ్యోన్నతదిక్కుడుంగము మునిస్వాంతాబ్జసంసంగముల్
శ్రీమత్పర్వతశృంగముం బరిచితశ్రేయోంగనారంగముల్.

122. బృహజ్జాతకము. గ్రం. సం. 2104.

సంస్కృతబృహజ్జాతకమునకుఁ బద్యరూపము కావచ్చును. ఇందయనఫలము, ఋతు, వార, నక్షత్రయోగఫలములు మొదలగునవి గలవు.

క. శ్రీవిలసితనిజపదయుగ, సేవాగత దిగధిపాలశిఖరస్థలసం
భావిత నూతనరత్నస, మావృత రుచియూథ వేంకటాచలనాథా.

గీ. అవధరింపుము జనితుల కవనినైన, ఋతువుపక్షము తిథివారఋక్షయోగ
కరణఫలములు శాస్త్రసంగతులఁబట్టి, తెలియఁజెప్పెదఁజనులకుఁ దేటపడఁగ.
అని ప్రారంభించి పదేనుపత్రముల గ్రంథముప్రాసి కడపట—

చ. "రవిశశిసౌమ్యమందులొకరాశిఁ జరింపఁగఁ బుట్టినట్టి మా
నవుఁ డతి దైన్యవృత్తిని ఘనంబగు లేమిఁ గృశించి యుండు నా
రవిశశి జీవశుక్రులొకరాశిని నున్నను రాజ్యమానుఁడై
యవిరళసౌఖ్యసంపదల నర్థివనంబుల కేగులోలతన్."

"చంపకమురాగోవిందా, శ్రీరామానీపాదమేగతి!
శ్రీచిదంబరస్వామినేనమః, శ్రీనగరేశ్వరస్వామినేనమః॥ యీగ్రం"

అని విడిచిపెట్టినారము, కావున నాద్యంతములు రెండును లేవని తెలియవచ్చుచున్నది. కవిపేరు తెలియదు. గద్యము కానరాదు.

123. ముకుందవిలాసము. గ్రం. సం. 2081.

దీనికి భద్రాపరిణయమను నామాంతరమున్నది. కాణాదపెద్దనార్యకృతము. మూఁడాశ్వాసములు, సంపూర్ణముగ నున్నది.

గద్యము. ఇది శ్రీమదుభయకవితా విస్పష్టయు సాహితీవిహార కాణాదాన్వయాతిమ్మనార్యకుమార వినయగుణధుర్య పెద్దనార్యప్రణీతంబైన భద్రాపరిణయోల్లాసంబగు ముకుందవిలాసంబను మహాప్రబంధము ... గ్రంథమునువ్రాసిన వారికవిని కణజం పెద్దనసోమయాజియని వ్రాసిరి.

"...గ్రంథము తిర్మలరాయని సోమనృపాలున కంకితమీయఁబడినది."
ముప్పిపల్యన్వయుఁడ్, సోముఁడ్ రాజలలాము నూర్జితకళాస్తోముఁడ్ జయస్థేమునిన్ అను నిత్యాదులచే నీసోమరాజు నింటిపేరు ముప్పిపల్లివారని విశదమగుచున్నది.

"వసునందవరపురాన్వయవయోనిధిచంద్రుఁగాణాదవంశవిఖ్యాతసాంద్రు
నాశ్వలాయనసూత్రు నాత్రేయమునిగోత్రు"...

ఇత్యాదులచేఁ గవి గోత్రాదులు స్పష్టము.

పెద్దనార్యుఁగాంచి దయమించి పలికె సగౌరవమున.

గీ. కాదివర్ణంబు లిరువదిమైదు విడిచి, చేసితి రపంచవర్గీయ చిత్రకృతిని
శేషశైలేశలీలాఖ్య చేసెనంగ, యాదిమితవర్ణనియతి శక్యంబె జగతి.

శా. శ్రీరమణీయతన్ సురపురీనగరీనగరీయదేశ భూ

భారధురీణుఁ డౌ బహిరపామనృపాలు సభాంతరంబునన్
మారమణాంకితంబుగను మత్స్యపురాణము నర్పఁజూనవే.

ఇత్యాదిపద్యములచే నీ గ్రంథమునకు ముందు శేషశైలలీల మత్స్యపురాణమును రచియించినట్లు గనఁబడుచున్నది. కవి ప్రసిద్ధుఁడు. కవిత్వము శ్రేష్ఠమైనది. ఒకసందర్భములోఁ గవి తనసాహిత్యసామర్థ్యమును బ్రసంగవశంబున నొకరిచే నిట్లు పల్కించెను.

క. శిశువులకుం బశువులకు, న్వశమై సొక్కించు గానవైఖరిమధురా
తిశయము సాహిత్యమురుచి, భృశగతిసర్వజ్ఞుఁ డైన నెఱుఁగంగలఁడే.

మ. సరసాలంకృతిబోధఁ జేకుఱుఁ గళాచాతుర్యముల్ వా
క్యరసజ్ఞత్వము గల్గుభావగతి నాహ్లాదం బిడుం జిత్రవై
ఖరిఁ గావ్యంబు లొనర్పనేర్పుగలుగం గల్పించు రాజప్రియం
బిరవై దుర్వ్యసనంబడంచు భువి సాహిత్యంబు సామాన్యమే.

క. ఆసాహిత్యశ్రీకిన్, భాసురకవితావిలాస పాండిత్యమును
ల్లాసింప సువర్ణమునకు, నాసౌరభ మొనసినట్టు లగునని మఱియున్.

మ. తనరన్ వ్యాకరణజ్ఞుఁ దండ్రియనుచుం దర్కజ్ఞునిన్ భ్రాతయుం
చును మీమాంసకుని న్నపుంసకుఁ డటంచు న్వీడి దూరంబునన్
గనియున్ప్రశ్నునిఁబోలె ఛాందసుని వేడ్కం గావ్యలీలారస
జ్ఞు నిజేచ్ఛం గవితావధూమణి వరించున్ భావగర్భంబుగన్.

చ. పలుకులరీతి యర్థములభంగి రసంబులపెంపు భావపుం
జెలువము లాశయంపురుచి శీతలవైఖరిప్రౌఢమార్గముల్
లలితచమత్కృతుల్దగు నలంకృతులుంగని సత్కవీంద్రులన్
మెలఁకువఁగాంచి భూవరులు మెచ్చినవిద్యలు విద్యలౌఁగదా.

నందన సం॥ చైత్ర శు ౧ం మొదలు విజయ సం॥ ఫాల్గున శు ౧౧ వఱకు మహిమలు కోటప్పవ్రాసిన ముకుందవిలాసము.

124. నారదీయపురాణము. గ్రం. సం. 2011.

ఈపురాణమును రచించిన యతఁడు, అల్లాడు నరసింహాకవి.

గద్యము. ఇది శ్రీమత్కంజర్లకొండమాచార్య పాదారవింద మిళిందాయ

మాన చెన్నయామాత్యపుత్ర కశ్యపగోత్ర పవిత్ర శ్రీమదల్లాడు నరసింహ ప్రణీతంబైన నారదీయపురాణంబునందు . . .

ఏడాశ్వాసము లున్నది. సప్తమాశ్వాసము కడపట—

పూనిగెలిచితిరేని యనూనశక్తి, నిమ్ము వెలయింతు మన్నింతు మేదినీశ, లమున మీమతముననే హృద్యముగ నతండు. అని యాశ్వాసాంతపద్యము లున్నవి. కావున సంపూర్ణ గ్రంథమని తోఁపదు.

ఇక్కవి కరుణాకరమంత్రివంశములోనివాఁడు. ఈకవితండ్రి యల్లాడు చెన్నప్ప—

వెలసి, వైష్ణవమాత్రుండే విబుధకోటి, యాశ్రయింపంగనద్భక్తి నాదరించె
సిసుల నల్లాడు చెన్నప్ప శ్రీకరప్రభావ భావుకకీర్తి ప్రపన్నమూర్తి.

అనుటచే వైష్ణవమతస్వీకారము చేసినట్లు కనఁబడుచున్నది.

ఉ. అంబకుజోడు పంచవిశిఖాంబకు జోడు విదేహరాజజా
నాంబకుజోడు సాయకశయాంబకుజోడు పతంగలోకరా
జాంబకుజోడు మజ్జననిరై భువనంబులు మించినట్టి కృ
ష్ణాంబ గుణావలంబ విబుధావళి మేలు బళీబళీయనన్.

అని వర్ణింపఁబడిన కృష్ణాంబ యిక్కవితల్లి.

"కలితవైభవులు సింగన యనంతనయు నాదిగాఁ బుత్త్రిలనందినాఁడ" నని మొదటలో తనకుఁ బుత్త్రిలు గలరని సూచించినాఁడు.

ఇతండు, తనగురువు కొండమాచార్యులు స్వప్నంబునం గనఁబడి నారదీయ సాత్త్వికపురాణంబును లోకోపకారముగా నాంధ్రభాషను రచియింపుమని యాజ్ఞాపించుటచే దీనిని రచించినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. "భగవంతుని మనంబున నిడుకొని రచియింపంబూనితిఁ దదవతారక్రమం బెట్టిదనిన" అని 18 పుటలు కృష్ణావతార ఘట్టమంతయు వర్ణించి యనంతరము షష్ఠ్యంతములువ్రాసి కథాప్రారంభమును జేసినాఁడు. శైలిచూడుఁడు.

క. అచ్ఛిద్రకోర్ధ్వపుండ్రం, బిచ్ఛావిధితోవహించు నెవ్వఁ డతండా
పచ్ఛటలం బొందినదా, విచ్ఛిహ్నమునిరమైకవింశతిమునుఁగుఱ్.

గీ. కలితవిద్యాకులధనోద్ధగర్వపటల, జాతసంఘన్న దృష్టులమైతిమేని
నిన్నునీక్షింపఁగలమెట్లు నిఖిలధర్మ, పదవికేతోపరిష్కృతై వరఁగియున్న

క. ఇలయెల్ల దానమిచ్చినఁ, దొలఁగదునాపాతకంబు దూరతరంబై
తొలఁగునుహరివాసరమున, వెలసిన సుకృతంబువలన విమల చరిత్రా.

125. పద్మపురాణము. గ్ర. సం. 2057.

ఇప్పురాణము "నృసింహవరప్రసాదలబ్ధ కవితావిలాస భారద్వాజగోత్ర పవిత్ర అయ్యలామాత్యపుత్ర సరసగుణధుర్య సింగనార్యప్రణీతము. అబ్బయ్య (ఔబలయ్య) కుమారుఁడగు కందామాత్యునకుఁ గృతియీఁబడినది. ఈ కందామాత్యుని పూర్వికుఁడైన వెలిగందులామాత్యునకాశ్రయుండగు నుత్తమరత్నంబున కుపాశ్రయంబైన రాచగిరి పట్టనాధీశ్వరుండైన ముప్పదిక్షోణిభూపాలుని యన్వయంబును మొదటవర్ణించి "యమ్మహారాజు మన్ననవడసి విశేషవస్తువాహన చ్ఛత్రచామరాందోళికాది రాజచిహ్నంబులం బెంపొందు కందనామాత్యు వంశావతారం బభివర్ణించెను. ఈకవి—

క. ఆపరమేశ్వరమకుట, వ్యాపృత గంగాప్రవాహ వరకవితాస
ల్లాపుఁ డగు మడికి సింగన, చేపట్టక కీర్తిగలదె శ్రీమంతులకున్.

చ. అనిపొగడంగఁ బెంపెసఁగు నయ్యలమంత్రికి సింగమాంబకున్
దనయుని విష్ణుమంగళ కథాసుముఖాత్ముని ...

ఇత్యాది పద్యములచేఁ దన వంశము౦ జెప్పుకొని—

ధాత్రిఁబద్మ పురాణఖండత్రయమున, సర్వసారాంశమై పుణ్యజననమగుచు
మండితంబైన యుత్తరఖండమిూవు, తెనుఁగుగావింపునాపేర

నని కృతిపతి తన్నర్థించిన నీ పురాణము౦ గావించితినని నుడువుచున్నాఁడు.
౧౧ ఆశ్వాసములు సంపూర్ణముగానున్నది. శైలి—

క. ఏనెప్పుడు శీలముగల, దాననమై వేదములును దథ్యములగు నేఁ
బూనిమదీశుని ముందట, నీ నిఖిలము నెఱుఁగ మార్గమిమ్ము ధరిత్రీ.

చ. అని దయపుట్టనాడు జనకాత్మజ వాక్యము లెల్ల నేర్పడ
న్వని ధరణీవధూటి కడువిస్తృతమైన బిలంబుసూపియు
త్యనుపమభూషణాంబర సమన్వితయై నిజదివ్యరూపు నై
కొని వెస సీత నెత్తుకొని క్రుంకె నురల్వొఱఁగంది చూడఁగన్.

క. బృందారకగణనుతులును, వందిజనస్తుతులు భాగవతగానములున్
సుందరులు పెగ్గలలి మెసు, క్రందునఁ గృష్ణుండు మేలుకనియె భవానీ.

సీ. లలితనిరాతంకలంకాపురీమహోదాహక్రియానముత్సాహసమయ
మందును లవలేశమైన నార్తి నెఱుంగక కిరవొందు భానువంశ్యేంద్రురాణి
సుస్థితి రాణించుశుభచారణోక్తిచేఁ దెలిసిహర్షమునఁ దద్దేపెఁ గెరఁగి
ప్రతియానవిధికిఁ దత్సతినియోగముఁగాంచి శీఘ్రింబె యారిష్టశిఖరి నెక్కి
గీ. భూరిగంభీరభీకరాంబునిధిదాఁటి, మఱి మహేంద్రధరాధరమధివసించు
కపికులాధీశ్వరులఁబూర్ణకాములుగను, బళిరెయొనరించెధృతిఁబూనిపావమాని.

— * మధువనభంగము. * —

క. వెండియుఁ దనవృత్తాంతము, చండాంశుకులేంద్రుదూతసైన్యేశులకున్
నిండుమనంబునఁ దెలిపె న,ఖండితబహుమానపూర్వకంబుగ నంతన్. 122
క. అనిలివాక్ప్రముదితకపి, సేన యహంపూర్వికఁ జని (జితశేఖరుమా
ర్గాన) స్దధిముఖకృత మవ,మానము నిరసించి చలిపె మధుపానంబున్. 123
గీ. అపుడు మధువనభంగదృష్టప్రగుణాముఖుఁడు
దధిముఖుఁడు వెళ్ళి వాలినందనునిఁ జూచి
మొనసి మధుపానవిధిశిలీముఖము లైన
యీవలీముఖులను మాన్పు మీవె యనుచు. 124
వ. అంత గిరిశృంగతుంగనిజాంగుం డైన యంగదుండును దధిముఖుం గనుంగొని
యి ట్లనియె. 125
మ. కనుఁగొంటి ప్రఘునాథవల్లభను లంకారాజధానీవనాం
గనమధ్యంబున నంచు నేఘనుఁడు మత్కర్ణామృతాభాషణం
బును జెల్కె న్మఱి వానిమాటకును దప్పం గల్గునే కీశవా
హిని తాఁగ్రోలు యథేచ్ఛగా మధువు నెంతే యీవనాంతంబునన్. 126
గీ. అనినయంగదోక్తి నాలించి భీతుఁ డై, దధిముఖుండు వోయి తపనసుతుని
తోడ విన్నవించె మధ్వారవనభంగ, మతఁడు రాము కెలన హర్ష మొందె. 127
ఉ. సానుమదగ్ర మెక్కి వరుసన్ డిగి ప్రమాకులఁ గౌఁగిలించుచుం
గానలఁ బండ్లు మెక్కి మఱి గంతులువైచుచుఁ గూయుచు న్మదా
నూనతఁ దోఁకపట్టుకొని యొండొరుల న్వడిదాఁటి పాటవా
* పీన కపీశసేన గనిపించె నదూరత నద్భుతంబుగన్. 128
ఉ. నిద్దురలేమి శోణతరనిర్భరమై తగుకన్నుదోయిచే
నొద్దన యుండి యార్త్మిళప్రియుండు గనుంగొన నాంజనేయుఁడుం

* పీన గపిసేన నప్డు గనుపించె నదూరత నద్భుతంబుగన్—మాతృక.

దద్దయు భక్తిఁ జూడమణి దాను గరంబునఁ దాల్చి మ్రొక్కె శ
శ్వద్దయమానుఁడై నరఘువర్యునియంఘ్రులకు న్ముదంబునన్. 129

మ. నిరవద్యప్రభవద్గతాగతముల న్విస్తీర్ణవిస్తీర్ణదు
స్తరఘోరార్ణవుఁ డయ్యె నభ్రమణివంశ్యగ్రామణీదూత వా
నరసేనానవిధంబునందుఁ బరమానందాపదేశావగా
పరిణీమధ్యమున న్మునింగె జనదృక్పాళీ విచిత్రంబుగన్. 130

క. హనుమంతుఁడు కలితమహో, ధనచూడారత్నసన్నిధానముదిత రా
మనృపాయుక్తుండై చ,య్యనఁ దెలిపెను సతియుదంత మాద్యంతంబున్.

ఉ. నైకనిశాచరీసముదయాన్వహబాధితయై ద్వివత్సరా
శోకవని న్వసించు పరిశుద్ధచరిత్రను సీతఁ జూచితిం
బ్రాకటపూర్వపాతకవిపాకము చేత సుపర్ణలోకబం
దీకృతయైన నాగతరుణీమణిఁ బోలినదీనమానసన్. 132

చ. అసదృశచిత్రకూటవిపినాంతరసీమ నుదీతమైన త్వ
ద్విసరుహసంభవాశుగవిభీతజయంతదురంతకష్టసా
హసమును దెల్పి యెంతయు నుదశ్రుముఖాంబుజ యైనసీత యిం
పెసఁగ నొసంగె మౌళిమణి నిత్తఱి నీ కిది యానవాలుగన్. 133

గీ. పోవ నుద్యోగమొనరించి దేవ యిప్పు, డతులితాశావిశేషపాలితము లైన
సాధ్విప్రాణము ల్తీయభిజ్ఞానముద్ర, చేత ముద్రించి వచ్చితి శీఘ్రముగను. 134

చ. పటుగుణకారుపీఠిపుగభాస్వదలంకరణప్రసన్న వేం
కటపతిపాదపంకరుహగంధమిళిందమనోవిటంక వేం
కటపెరుమాళ్ళుపాగ్రజ యగారచరిష్ణురమాంఘ్రినూపురా
ర్భటిమతికారి గృహ్యైకమరాళివిరావ యరాతిజిత్వరా. 135

క. కంఠేకాలపరాక్రమ, శుంఠీనవఖండయోగ శుభవాక్యవిరా
ట్కంఠీరవనుతసద్యః, కుంఠీకృతవిమతయత్న గుణరత్ననిధీ. 136

తోటకం. అరికాళమహాబిరుదాంక లసత్కరికాళమహీభృదుదారకులా
భరణా శరణాగతపాలన జిత్వరతాద్విరదావనదానఘనా. 137

గద్యము. ఇతి శ్రీమదుమామహేశ్వరవరప్రసాదసమాసాదిత సరసకవితావిలాస వాసిష్ఠవంశకీర్తిప్రతిష్ఠాసంపాదక తిరువేంగళార్య కలశరత్నాకరసుధాకర జగద్విఖ్యాతకవిరాజకంఠీరవబిరుదాంక వేంకటాచలపతి ప్రణీతంబైన చంపూరామాయణంబను మహాప్రబంధంబునందు

సప్తమాశ్వాసము.

శ్రీ

చంపూరామాయణము.

అష్టమాశ్వాసము.

— * యుద్ధకాండము. * —

క. శ్రీమత్ప్రతాపతపనో, ద్దామ మహోదూరితారిధరణీపరిణీ
భీమాంధకారజాలా, రామాపాంచాల కసవరాజనృపాలా. 1

మ. ఇల యద్వీక్ష యదాటుగానయిన నెంతే వాణిప్రత్యక్షమై
బలుసారస్యముసొం పెసంగు సభలం బ్రాగల్భ్యము న్బ్రాఁతిలుం
గవు లెల్ల న్బ్రభవిల్లు మర్త్యులకు దిగ్వ్యాప్తంబు లౌ సద్యశం
బులు చింతించు మదాత్మ యాగురుపదాంభోజద్వయిన్ భోజునిన్. 2

ఉ. భూరివచోధురీణుఁ డగుభోజనృపాలుఁ డపూర్తికంబుగాఁ
దా రచియించి నిల్పిన యుదారకృతిం బ్రతనూక్తి నిత్తఱిం
బూరిత మాచరించుటకుఁ బూనితి సిబ్బితిలేక యిమ్మహా
దారము పేరురమ్మునను దాల్పరె హారముతోడి కూటమిన్. 3

మ. మతిధుర్యుం డగులక్ష్మణుం డోఁగి శిరోమాణిక్యముం జూచి సం
తతమోహాకులుఁ డైనరాఘవుని ముద్రాముద్రితప్రాణప
ద్ధతి యా సీతను బల్మఱుం దలఁచి తత్పౌలస్త్యవిధ్వంస ము
ద్ధతిఁ గావింపఁ దొడంగె నుజ్జ్వలకథం దా నేకకాండంబునన్. 4

ఉ. హృష్టత సీత యున్న దని యింపుగ మారుతి విన్నవింప సం
తుష్టనిజాంతరంగుఁ డగుతోయజబంధుకులాధినాయకుం
డష్టదిశాభయంకరదశాస్యరుషాపరుషాయమాణ యా
దృష్టి శరాసనోపరిఁ బ్రతిష్ఠితఁ జేసె రణైకనిష్ఠుఁ డై. 5

సీ. అంత సుగ్రీవుఁ డుద్ధతదశగ్రీవదుశ్చరితరోషితరామచంద్రవదన
దర్శనద్విగుణితోదగ్రజాగ్రద్రణోత్సాహుఁ డై సాహాయ్యసమయ మాగ
తం బన్యో నని ప్రమోదంబున సింధువు నంధువుచందాన నాత్మ నెంచి
యనివార్యధైర్యగాధాంతరంగన్ని రాఘూధిరూఢత్రికూటశైల

గీ. శృంగ యుగులంకఁ జేరంగ శీఘ్రముగను, సాహసోన్నతి మీఱ సన్నాహపఱిచె
వినతనీలనలాంగదద్వివిదకుముద, జాంబవద్రంభశరభాదిసైన్యములను. 6

క. తత్క్షణమున రఘువంశ్యా, ధ్యక్షఘనాపాంగధార నభిపూరితమై
దక్షిణవాహిన్యధిపస, మక్షంబున కేగెఁ దన్మహావాహినియున్. 7

వ. మఱియును బరిచలితసకలర్క్షసముదయోద్భాసియుఁ గుముదామోదకారియు శర
భాధికప్రసాదశీలశాలియు, నీలేందీవరానందసంధాతయు దశాననదిశాక్రమణ
వ్యగ్రతేజోవిరాజియు సమారూఢతారానందనలాక్ష్మణోదయానుగతి ప్రభా
వానుబంధియు సరయహనుమదుదయ సానుమత్సమారోహియు, నిశాచర
తిమిరహరణనిస్తంద్రుండును నగురామచంద్రుంను గనుపట్ట సమంతతఃకందళిత
బహుళహరిజాలకోలాహలభరితహరిదంతరంబును నిరంతరాస్కందిత నికట
కాంతారావళియు నగువలీముఖబలమహాంబుధి ససంభ్రమంబుగా విజృం
భించె నయ్యవసరమున. 8

— * కపిసేనలు మలయపర్వతమున విడియుట. * —

చ. తలఁకెడుదున్నలు న్నిలిచి ధైర్యముతో నెదిరించు సింగముల్
దొలఁగెడునేనుఁగు ల్చెదరుదుప్పులు బెళ్కెడుజళ్కుఁజూపులం
బలుదెసలం గనుంగొనుచుఁ బర్వెడులేళ్లును గల్గి యావన
స్థలి కపివీరఘోషములఁ జాల భయంకర మయ్యె నయ్యెడన్. 9

చ. బలములతో రఘూద్వహుఁడు వార్ధి నొకానొకపిల్లకాల్వఁగాఁ
దలఁచి వనుల్పయల్పఱిచి దారున సహ్యనగాధిరోహముం
జలిపి యసహ్యపాతఘనసౌరభనిర్భరశైత్యమాంద్యదో
హలమృదువాతపోతనిలయం బగునమ్మలయంబు గన్గొనెన్. 10

వ. కనుంగొని సుమిత్రాపుత్రునితోడ నిట్లనియె. 11

ఉ. సారెకు నామనంబు కలఁచం దొడఁగెం దటనిర్ఝరోర్మివి
స్ఫారపయోజడీకృతవిశాలపటీరకుటీరవారసం
సారసమేతము ల్మలయశైలనితంబమహీవిహారసం
భారవనప్రియప్రియతమారుతమారుతపోతజాతముల్. 12

చ. అని యతిదీనభాషణము లాడుచు రామమహీమహేంద్రుఁ డిం
పొనర నిరుద్ధవేల మయి యున్నతిఁ గన్నమహేంద్రశైలమున్
ఘనతరసాలము ల్దరిసి కాంచె జలభ్రమముద్రితస్వవం
శ్యనృపవిశాలకీర్తినిధిచందమునం దనరారువార్నిధిన్. 13

ర. కాంచి యుదంచితాశ్చర్యధుర్యాంతరంగుం డై యారాజపుంగవుం డి ట్లనియె.

ఉ. ఎవ్వనిలోఁతు చూడ నురగేంద్రుఁడు చాలఁడు నెల్లమేరలం
దెవ్వని కెల్లదిక్కులును నెవ్వని సైకతరాశి దీవు లిం
కెవ్వఁడు వాగగోచరుఁడు నిట్టిపయోధి నఖాళి నెవ్వరే
త్రప్పిరి నించి రట్టికులరాజులచర్యలకు న్నమస్క్రియల్. 15

క. అంతట సుగ్రీవుఁడు మహీ, కాంతునియనుమతి మహేంద్రఘనవనవేలో
పాంతమునఁ జలువ తెమ్మెర, చెంతలఁ బొలయంగ సకలసేనల డించెన్. 16

చ. సరసపటీరకుంజవనసంజననాభిపతన్మృగీమద
స్ఫురితసుగంధగంధవహశోభితసింధుతటాంతికంబునన్
సరవి రసాలతాళఫలచర్వణగర్వితచిత్తులై చరిం
చిరి హరివీరు లెల్ల నిజచేష్టలు రామున కింపు నింపఁగన్. 17

వ. అంత నిరంతరసమాక్రాంతహరిదంతరం బై నడయాడు రెండవసముద్రం బనంగ సముద్రతీరంబున రోదసీవిలంఘనవిశృంఖలలాఘవం బగు రాఘవానీకం బనీకోన్మేషం బగుట, చారముఖంబున నవధరించి ధార్యమాణహ్రాసయాతంకుం డై పంకలీనచరణుం బగు నైరావణంబుకరణి రావణుండు కరణీయంబు నెయ్యది యెఱుంగక జనకరాజతనూజ నుజ్జగింపం జాలక మనోజపరతంత్రితుండై మంత్రులం గూడి కొలువుకూటంబునకు వచ్చి యచ్చట. 18

క. శస్త్రవచస్తుతు లై సప్రహస్తాదులఁ జూచి యస్మదభిలాష మిదే
దుస్తరవైరివధోచిత, నిస్తులభవదభిమతంబు నెదఁ దెల్పుండీ. 19

సీ. అనవుడు వార లి ట్లని రాశయ మెఱింగి స్వామితావకనిదేశం బొనర్చ
నేము ప్రాణములతో నిపు డుండ నీవార్త లాడ నేమిటికి వజ్రాతికఠిన
భుజపంజరానీతభూజాత విడకుము నా పిని లంకాధినాయకుండు
రంభాబలాత్కారసంభోగజం బైన యంభోజభవశాప మంతరాయ

గీ. మగుట వచియించె నిటులన్నయన్నఁ జూచి, విన్నప మొనర్చె విజ్ఞానవినయభూష
ణుండు నురుసత్యసంభాషణుం డరోష, భీషణుండును నైన విభీషణుండు. 20

— * రావణునకు విభీషణుఁడు హితముచెప్పుట. * —

గీ. అకట దైవాజ్ఞఁ బరకళత్రానురాగ, లాలసుఁడ వైతివి దవాగ్నికీలఁ జూచి
యామిషగ్రాహమోహసంప్రాప్తరసన, చాపలం బైనముగ్ధకేసరియుఁ బోలె. 21

క. అనఘం బగునిజవంశం,బున సీతాపహృతికళంకము న్వని హాహా
ధ్వనిమీలితాక్షుం డగువిధి, యెనిమిదిచెవులెట్లుమూయు నీకం గేల్మోయిక్. 22

ఉ. అక్కట వారిరాశి పరిఖావృత యై విలసిల్లులంక దా
నెక్కడ దుర్వచం బగుమెయిం గపిచేసినయయ్యుపద్రవం
బెక్కడ సీత జానకి మహీసుత నాఁజనుపేళ్ల దైత్యులం
గ్రక్కున నుక్కడంపఁగ నొకానొకమాయ జనించె నేమొకో. 23

మ. నరుని న్వానరునిం దృణంబుగను డెందానం దలంతేని సు
స్థిరదోశ్శౌర్యునిఁ గార్తవీర్యుని బలశ్రీశాలి యావాలినిన్
వరుసం జూడవె యింతలో మఱచితే నందీశుశాపంబును
న్నరవర్జ్యం బగుపద్మభూవరము నన్నా! దైవమి ట్లుండెనా ! 24

వ. ఇత్తెఱంగునం దనంగితజ్ఞాతిసీతివచనరచనైకనిష్ఠుం డగుకనిష్ఠునిననమానిం
యీజ్ఞాతి యరాతిపక్షపాతి శిక్షణీయుం డని కోపంబున దురాలాపంబు లాడ
ఘాతుకు నగ్రజాతునిం బరిత్యజించి యరుంతుదాచరణరోషభీషణుం డగువి
షణుండు నిరవద్యనీతివిద్యాచతుర చతురమాత్యసహితంబుగా నంబుధిఁ గడ
రా నప్పుడు తన్ను దవ్వుల విలోకించి కించిద్వితర్కంబున నుద్గ్రీవు లగుసు
వాదులం గుఱించి యంతరిక్షగతుం డై యి ట్లనియె. 25

— • విభీషణుఁడు రాముని శరణుసొచ్చుట. • —

గీ. వెక్కసములాడు నగ్రజు విడిచి బంధు, జనులఁ గాదని నేవిభీషణుఁడ నిదిగొ
రాము రిపుభేదనోద్దాముఁ బ్రణతదైన్య, హరణు శర ణని వచ్చితి ననఘులార.

సీ. అనుచు నత్యంతదైన్యంబు మీఱఁగ సమీరితనిజోదంతుఁ డౌ నతని మఱి న
మీరకుమారాభిహితసాధుశీలతోన్నతుని లంకాపురీనాయకాను
జాతునిఁ గర్ణగోచరపథాన్వితునిఁ గావించియేతదాగమనమునకు
"కింకారణం" బని శంకాకులుం డౌచుఁ గీశపుంగవుఁ డెఱింగింప నప్పు

గీ. డినకులేంద్రుఁడు దయమానహృదయుఁడును ను
దంచితస్మయమానముఖాంబుజుండు
నగుచు మకరందబిందునిష్యందమాధు
రీనిగాఢోక్తి ని ట్లని యానతిచ్చె. 27

గీ. అభయ మని వచ్చు నితఁడు వైయర్థ్యఁ మిఫుడు
కనిన రఘువులు లఘువులు గారె వైరి

కనుజుఁ డైనను తనుజుఁ డైనను సఖుండ !
ధరణి శరణార్థి కరుణాపదంబు గాఁడె ? 28

క. అనుటయు హృదయజ్ఞుం డగు, హనుమంతునిచేత వేగ నానీతుఁడు స
ద్వినయాన్వితుండు నై రామునకుం బ్రణమిల్లె నసురముఖ్యుఁడు భక్తిన్. 29

శా. అత్తఱి రాముఁ డిట్లను నిశాటకులేంద్ర దశాస్యరాజ్యసం
పత్తికి నెల్ల నిన్నిపుడు పట్టముగట్టితి వైరిఁ గొట్టితిం
జిత్తమునందు సందియము సేయకు మిందునకు న్నిదర్శనం
బుత్తముఁ డైనభానుతనయుండును వాలియుఁ గారె యారయన్. 30

గీ. దైవవశమున నరుఁడు పదాననుండి, కనుఁ బదాంతరము విభీషణునియెడ నిది
ప్రబలె రేఖాతపత్ర మూ రాముపదము, పట్టె యేకాతపత్ర మూ పదముఁ గనుట.

వ. అంత నాదశగ్రీవానుజుం డగ్రభాగంబునంద భరతాగ్రజాపాంగసుధాతరంగా
భిషిక్తుం డయ్యును బునరుక్తరాజ్యాభిషేకుం డై సుగ్రీవునికై వడి విశ్వాస
భాజనంబును నగుచు రావణబలంబు నఖిలంబును నెఱిఁగించి లంకపై విడి
యుటకు సేనాసముత్తరణహేతు వగుసేతువు నిర్మింప నతిగంభీరం బగుపారా
వారంబు నారాధింపు మని సవినయంబుగ విన్నవించిన. 32

క. అంబుధిని మదిఁ దలంచుచు, సంబుధితమహాత్త్వదర్భశయనస్థలియం
దంబుధిహృదయేశయుఁ డపు, డంబుధిపై ననిలసఖక్రియన్ శయనించెన్. 33

క. ఈదారి నతఁడు నియతి మ,హాదర్భాస్తరణమధ్యమధ్యాసీనుం
డై దివసత్రయ ముండిన, యాదఃపతి యప్రసన్నుఁడై వర్తిల్లెన్. 34

శా. భూపాలాగ్రణి రాఘవుండు కుటిలభ్రూభాగుఁ డంభోధిపైఁ
గోపోద్రేకవిపాకపాటలితచక్షుఃకోణ ముజ్జృంభిత
వ్యాపారంబుగఁ జాపముం గొనుటకై వాంఛించె వేగంబుతో
నాపాతాళపితామహప్రథమసర్గాటోపము న్మాన్పఁగన్. 35

— * శ్రీరాముఁడు సముద్రునిపైఁ గోపించుట. * —

వ. అంత. 36

మ. బలువిల్లమ్ములుఁ దెమ్ము తమ్ముఁడ మదప్రారంభగంభీరునిన్
జలధిం గాల్చెదనే సెదంగవుల కన్యద్ధోఃప్రతాపంబు ది
క్కులఁ బేరెక్కఁగ నంచుఁ బల్కుచు నతిక్రోధానురోధోద్ధతిం
బొలిచెం గార్ముకపాణి యత్తఱిఁ *దిరుప్పుల్లాణి నుల్లాసియై. 37

* సేతువు.

క. విలు కేలఁ బూని యత్యు, జ్జ్వలవిశిఖము ననలశిఖము సంధించె మహా
బలశాలి రామభద్రుం, డిల యద్రువఁగ గిరులు గదల నినుఁడు వడంకన్. 38

క. మున్నీటిమీఁద రాజుల, మున్నుఁ జేటు లస్త్రమేయ పోది నూహింపన్
మిన్నేటిబోటి క్రన్ననఁ, గన్నీటినె పాన పతినిక డఁక మరల్చెన్. 39

ఉ. భానునిభుండు రాఘవుఁడు బాణముఁ బూని యమోఘలాఘవుం
డై నిగిడింప నిశ్వసదుదంచితనక్రమహాక్రకుంభికుం
భీనసనంప్రవిష్టగిరిమేరుమరుకందర మయ్యె నమ్మహాం
భోనిధి యంతరంబు పరిఘూర్ణరసాతలభాగ్వసార్ణమై. 40

క. జలరాశి తత్క్షణంబునఁ, బ్రళయానలబాడబాగ్ని భ్రాంతపరశిఖా
జ్జ్వలగిరిశతాప మూర్ఛియు, జ్వలనవిభాస్త్రంబు వేఁడిసైఁపం డయ్యెన్. 41

క. శరణం బని యాశరధియుఁ, దరుణాతపశరవ్యథానిదానం బగుదా
శరథిం జేరెను లోకము, పరమకులిశపాణి సుతునిఁ బ్రార్థింపరొకో. 42

వ. ఇట్లు చేరి యారత్నాకరుండు నభోరత్నవంశ్యరత్నంబునకుఁ జిరత్నరత్నంబు లుపదగాఁ గొంచు వినీతవేషంబుతోఁ బరితోషంబుగ వినుతిఁ గావించి సేవించి దేవా తావకధనుస్సంహితామోఘదైత్యాస్త్రంబు వనచరధామం బగుమదంతర్వర్తిమరుసీమంబునం బ్రయోగింపుము, నియోగింపుము సేతునిర్మాణంబునకు విశ్వకర్మాత్మజు. నేఁ బనివినియెద నని యంతర్హితుం డయ్యె నంత.

చ. రవికులుపంపున న్వనచరచ్ఛట దెచ్చిన యాజగత్త్రియ
ప్రవితతమూలమధ్యశిఖరక్షితిభృత్తతి లోఁబడంగ న
ర్ణవము వహించెఁ గర్దమఘనత్వము తోడనె తన్మహోర్మురీ
భువనభరంబుచే నహహా పూరితమయ్యె నశేషదిక్కులున్. 44

చ. ద్రుతగతి వారిధిం బడియె దూరనిపాతవిశీర్ణవార్చర
ప్రతతివితీర్ణజీవనదబంధురగంధఘనౌషధుల్ విదా
రితధరశీవినిర్యదహిరేచితఫూత్కృతిజాతఖేదభా
గతులగుహాగృహాసికమహామహీరు లౌగిరు లద్భుతంబుగన్. 45

చ. ఉరువడి గట్లు కైకొనుట యుంచు టమర్చుట యించుకేని యె
వ్వరికి నెఱుంగకుండఁ గరపాటవ మొప్ప నలుండు సేతు వ
చ్చెరువుగ సంఘటించె నది సీతకు భూమి యభీతిహస్తముల్
దురుసుగఁ జాఁచెనో యనఁగఁ దోఁచె వనేచరవీరకోటికిన్. 46

వ. అంత నంతర్ముఖులుం బలె వలీముఖులు ప్రమోదంబునుం బలె సేతుపథంబును నంసారంబునుం బలె దుస్తరంబగు నకూపారంబునుం గడచి సద్యఃప్రకాశమానవిస్ఫూర్తి యగును వేలగిరీశమూర్తిం గనుంగొనుచు డెందంబున నమందానందంబు నొంది రప్పుడు. 47

చ. తపనకులాధినాయకుఁడు తావుగఁ గైకొనె నావృతస్ఫుర
ద్విపులతటోజ్జ్వలద్వ్రలనివేశనిరంతరసాలజాలముం
గపికులఘోషశౌర్యదరుకందరమందిరగర్భసంత్రస
త్కుపితమృగేంద్రభీతమదధూర్వహవేలము నాసువేలమున్. 48

వ. ఆసమయంబున దశముఖుండు శుకముఖంబున నతీతనదీసార్వభౌముని నధిగతసువేలారాముని రాముని నెఱింగి వెండియుం దదీయబలంబు విశదంబుగాఁ దెలియుటకునై పరిప్రేషితులును, విదితవేషవిభీషణప్రేరణకుపితకపిలోకనియంత్రణ నితాంతఖిన్నులును విపన్నాధారదాశరథివిమోచితప్రాణులు నగుశుకసారణులవచనంబులవలన మహోత్సేధం బగుసౌధంబు నధిరోహించి వేర్వేఱఁ దదావేద్యమానులును బ్రవర్ధమానసమరసన్నాహమతులు నగువానరసేనాధిపతుల నతిధీరతావశంబున సావధీరణంబుగ నవేక్షించి ప్రతిపక్షబలప్రశంసు లైనయయ్యిరువుర నుపేక్షించి శార్దూలప్రముఖప్రౌఢగూఢచారులచే నవగతాశేషవృత్తాంతుండును దాంతుండును నై పెద్దయుం బ్రొద్దు చింతించుచు నంతికాసీనుండును నతివినీతిప్రవహ్వుండును నగు విద్యుజ్జిహ్వునితో మంతనంబు నేమేమొ నొడివి ప్రాసాదంబువలన నవతీర్ణుండయ్యెఁ దత్క్షణంబున.

— * విద్యుజ్జిహ్వునిమాయను సీతవిలపించుట. * —

గీ. అతఁడుసధనుశ్శరము రఘుపతిశిరమ్ము, మాయ నిర్మించి సమరసమాహృతమని
జనకసుతమ్రోల వైవ వాసంతిలతకు, నశనికైవడి దుఃఖదం బయ్యె నదియు. 50

క. రక్షోవరోధవసతియు, రాక్షసరక్షోపరోధరావణదుర్వా
గ్రూక్షత యదర్థమోర్చితి, తత్క్షయమునుం గనియు సీత తగునా బ్రతుకన్. 51

వ. ఇత్తెఱంగున నత్యాహితమత్యాకులతాసమేత యగుసీతనుం గనుంగొని చేరి యోజనకరాజకుమారీ, యాదశ యాదశముఖునిమాయ యందున కేమారవె, నీ మనంబున ధైర్యవైధుర్యంబు నొందకు మఖిలజగతీధుర్య భుజబలాభిరాముం డైనరామునెడ నిట్టియకార్యం బవిచార్యం బని సుధాధారలు

గులుకం బలికిన విని యాసారావలంబిని యైనకాదంబిని ఘుర్ఘోద్వేగిని యైన కేకినింబలె సరమ కర మాశ్వాసించె నంత. 52

చ. మణిగలమాల్యవంతుఁ డనుమంత్రి త్యజింపుము సీత నన్న చో
నతికుపితాత్ముఁ డౌనలదశాస్యుఁడు వాని లఘూకరించి తా
నతనుభుజప్రతాపయుతుఁ డౌటను దోన బహూకరించె న
మ్మతి నలయప్సరోయువతిమండలము స్నవమాల్యవంతముగ్. 53

వ. అంత ననంతకల్యాణగుణాభిరాముం డగురాముండు కామరూపవిభీషణామాత్యవిదితరక్షోనగరరక్షోదంతుండును, హృదంతరోపజాతసమరసంరంభుండును నై, యంభోధిమేఖలాలంకారలంకాద్వారస్థుం డగుప్రహస్తునకుఁ బర్యస్తాహితప్రాణానిలతాభీలుని నీలుని, దక్షిణద్వారరక్షణదక్షు లగుమహోదరమహాపార్శ్వులకు విశ్వత్రయవిజయధౌరేయుఁ దారేయునిఁ, బ్రత్యగ్ద్వారపాలనఖేలనామోదుం డగుమేఘనాదున కవక్రపరాక్రమశ్రీమంతు హనుమంతుని, నంతర్వ్యూహావిహితరక్షుం డగువిరూపాక్షునకు రక్షఃప్లవగబుభుక్షాధ్యక్షులఁ బ్రతినిధులం గావించి యధిజ్యకోదండమండితభుజాదండుం డై తమ్ముండునుం దానును సమరాభిముఖదశముఖగుప్తోత్తరగోపురద్వారంబును నంతరంగంబగు బలయూథంబుతో నుపరోధించిన. 54

క. లంక న్దనుజులు ప్లవగా,తంకంబునకుం దలంకి తలుపులు వేయన్
శంకింపక యమపురిఁ ద,త్కింకరు లప్పుడు బెడానఁ దెఱచిరి తలుపుల్. 55

వ. తక్షణంబ లక్ష్మణాగ్రజుండు సుగ్రీవసహితుం డై సువేలాద్రికూటంబు నధిరోహించి త్రికూటావనీధరచూడామణియును, సింహాలద్వీపకమలకర్ణికయును విశ్వకర్మనిర్మాణకౌశలంబును, నిశాచరకేసరినివేశదరియును, ననారతబందీకృతామరపురంధ్రీబాష్పనదీమాతృకోపవనసీమయును, నిరంతరసేవాసమాగతదిక్పాలకులమాతంగమదాంబుపంకిలబాహ్యాంగణోత్సంగియు నగు లంకం గనుంగొనుచు నందొక్కచోట సముత్తుంగసౌధంబున నధివసించి యున్నవాని సదేహబంధం బగునంధకారంబుచందంబునం దగువాని నేవాసమాగత సతారకవిభావరీవరోపమానానుచరోదస్త విమలముక్తాతపత్రచ్ఛాయ నుండువాని వైమానికవధూవిధూయమానధవళచామరద్వంద్వశోభితుం డై యభితశ్చలితమందాకినీపరీవాహం బగునంజనశైలంబుకరణి రాణించువాని నిఖిలజగద్విజయవర్ణావళీమతినిర్ణాయకానేకవివిధసమీకాభిఘాతమగ్నభుగ్నా

రావతవిషాణకులిశాగ్రోత్కీర్ణవిశాలవక్షస్స్థలఫలకుం డగువాని నాసీలత
మాలసచ్ఛాయుండును నాచ్ఛాదితాభినవలోహితపటుండును నై యాపా
టలసంధ్యారాగబంధురం బగుకంధరంబునుంబలె నున్నదశకంధరుం గనుం
గొనియె నప్పుడు. 56

ఉ. వీరాళి న్భానుజుం డుగ్రుండై యెగసి పేర్చి నిదైత్యయూథాధిరా
ట్కోటీరంబుం దటానం దోడని కుమరోక్కుం జేసి వైభీషణం
బాలోపంబునం బోరి మాయి యగులంకాధీశుతో మల్లెం ద
త్కౌటిల్యంబు నెఱింగి రాముసుగుణగ్రామాభిరాముం గనన్. 57

— * అంగదుని రాయబారము. * —

సీ. అంత రామునిచే సమాదిష్టుండై మంత్రి సమ్మతి సాధిష్ఠశౌర్యశాలి
వాలిసూనుండు సలీలంబుగాం గోట దాంటి లంకారాజధానిం జొచ్చి
శంకావిహీనుండై హుంకారి యగునసురేశ్వరు నీక్షించి యిట్టు లనియెం
బౌలస్త్య వినుము మేను భవదీయనిశ్వాసగంధివాలధి యైనకపికులేంద్రు

గీ. నందనుండను ఖరదూషణత్రిశీర్షు, లాదియగు యామినీచరాధ్యక్షులకును
నంతకుం డగుమారీచహంత కనుంగు, బంట నంగదుండను దైత్యకంటకుండను.

క. తలంచెద వసురా రఘుపతి, కిలను ధృతీయాక్షి యగుమహీజను గదియన్
జలజ మని శివునొసలిచూ, పెలమిం బ్రాపించుగాంగభృంగముభంగిన్. 59

ఉ. ఒక్కమొగంబు హైహయనృపోగ్రపరాభవ మొంది వాడె వే
ఱొక్కటి దైత్యరాడవినయోన్నతి నొక్కటి మద్గురూద్ధతిన్
నిక్కము నీకతాన నజునెమ్మొగము ల్గడు గ్రుక్కె రావణా
చిక్కినమోము నీవటులు సేయకు రామున కిమ్ము జానకిన్. 60

ఉ. కొట్టి కుబేరపుష్పకము గొంటిం బెగల్చితి వెండికొండ ని
ట్టట్టనరానిదిక్పతుల నందఱనుం బఱిగొంటి నంచు హా
యెట్టు వచించె దోరి తగవే విజనం బగు కాననంబులో
నెట్టన మానివేషమున నీవు హరింపవె యమ్మహీసుతన్. 61

చ. ఘనతరభక్తితోడ శితికంఠున కింపు ఘటింప వేడి యా
ననవకంబు ము న్బలియొనర్పవె యం దవశిష్ట మాశిరం
బనుపమబాణపంక్తి కుపహారముగా నొనరింపనెంచె న
ద్దినకరవంశ్యమౌళి రణదేవతకు న్రజనీచరాధమా. 62

వ. అని తనయుగుంతుఁడభాషణంబుల సరోషోన్మేషుం డైనవోషాచరేంద్రుం డిక్కటుప్రలాపోత్కటు మర్కటుం బట్టుండు కొట్టుం డని పంప నాలంబితభుజ ప్రకోష్ఠు లగుసురశ్రేష్ఠుల నలువుర న్విహంగపుంగవుండు భుజంగంబుల భంగి నెత్తికొని గుప్పున నుప్పరం బెగసి తెప్పున నేలకుం బడవైచి పాదాఘాతం బునం బ్రాసాదశృంగం బరాతిశృంగంబు తెఱంగున విఱుగఁదన్ని తన కెదురు లేమి తెల్లం బగుటయు నుల్లంబునం బల్లవించునుల్లాసంబున రామసేనానివేశ ప్రవేశం బయ్యె నంత. 63

చ. కమలహితాన్వయుండు దశకంఠునిభావ మెఱింగి కిన్కతోఁ
బొమ ముడివెట్టఁ దోన హరిపుంగవు లెల్లను లంక నుగ్రవి
క్రమమునఁ జుట్టుముట్టిరి యుగప్రలయావసరంబుల న్ససం
భ్రమముగ వార్ధిఁ జుట్టుకొను బాడబకీలలమాడ్కిఁ గ్రక్కునన్. 64

ఉ. భూవియదంతరంబు పరిపూర్తిగ సింహఁ గపీంద్రఘోరసం
ద్రావితతత్క్షణక్షుభితరావణకింకరపాణికోణనా
నావిధతాడనంబుల ఘనాఘనగర్జితబంధుభావసం
భావితజైత్రదుందుభిసమగ్ర మహోగ్రధణంధణార్భటుల్. 65

వ. ఇట్లు సమంతతఃకందళజగద్దళనసంధాధురంధరం బగుదుందుభి గంభీరఘోషం బునరోషంబునం బ్రేరితు లై గిరికందరంబులనుండి ప్రబుద్ధంబు లై వెడలుసింగం బుల తెఱంగున మందిరంబులనుండి నిర్గమించినయుపత్యంబులుం బలె గత్యంత రాయసంధాయకంబు లగుదుర్నిమిత్తంబులం గనుంగొనక విమానాధిగత విబుధసీమంతినీవిహారణేచ్ఛలుం బలెఁ బ్రస్థానసమయపరిమ్లానముఖు లైన చంద్రముఖుల నెంచక నిరంతరజ్వలితకోపానల నయనకోణారుణాలాతశతని పాతవిత్రాసచలిత నిజవారణనివారణాదేశపరవశులును, దిశాముఖముఖరశివార వాత్రమేడిత క్ష్వేళితవ్యాకులీకృతకులమహీధ్రులును, గృధ్రపక్షవిక్షేపకృతపతా కానికాయపౌనరుక్త్యసముత్తుంగశతాంగ సంఘాతపరిగతులును, నితాంతనిర్జిత కృతాంత దంష్ట్రాపట్టఖరనఖర పట్టసప్రాసపరశుగదాముసలపరిఘదృఢకృపాణ ధారులును, దారుణాజగరసంతానసంపీతంబు లగువింధ్యకూటంబులో యనంగ వ్యాఘ్రాలిక రాళకాలాయసకంఠటులును, జాలాంబుదంబులకు వికల్పంబులును, గాళరాత్రికి నభివ్యక్తులును, గలికాలంబునకు వివర్తనంబును నగుచుఁ గాలు నకు సైతంబును భయంకరాకారంబులును నై సంగరాంగణంబునకుం జను

దెంచి వీరాలాపంబు లాడుచుఁ జాపంబులుపూని ధారాసంపాతంబులతో ధరాధరంబులం గప్పునంభోధరంబు లనంగ దూరాపాతు లగుశిలీముఖంబుల రక్షోభటు లశ్వలవలీముఖబలంబును విక్షోభంబు నొందించి రాసమయంబున.

చ. కరజధుతాయుధంబు తగుఖండితతోమరము న్శిలాహత
స్ఫురదురుముద్గరంబు ఘనభూధరభిన్నమదావళంబు నై
కరము దివి న్స్వపక్షజయకాంక్షను బూని సురాసురుల్ గనన్
హరులకు దైత్యవీరులకు నయ్యె భయంకరసంగరం బొగిన్. 67

వ. క్రమంబునం గుపితకపివీరదూరీకృతనైరృతబలం బగుదశగ్రీవభుజబలంబునుం బలె భానుమంతుం డస్తమయంబునొంద మథితాయుధికగళనాళప్రణాళీపరివాహి యగులోహితనదీపూరంబు తీరున దూరాంతరితహరిదాభోగం బగు సంధ్యారాగంబు గనుపట్ట విక్రాంతహరినఖాక్రాంతదంతావళవిపులకుంభస్థలముక్తముక్తాకలాపంబువడువున నుడుగణంబు వియత్ప్రదేశంబునం బ్రకాశింప రణరభసచలిత రథతురగపాదాతగజపాదాహతవిశ్వవిశ్వంభరాంతరాళసంభవం బగురజోవ్రజంబువిధంబునఁ దమస్తోమంబు దిక్చక్రంబు నాక్రమింప నిలింపవిమతానీకంబులుంబలెఁ జక్రవాకంబులు సశోకంబు లగుచునుండ దశరథకుమారచమూత్కరంబు తెఱంగునఁ గుముదాకరంబు ప్రమదాకరం బై రహింప నప్పుడు. 68

— * ఇంద్రజిద్యుద్ధము. * —

మ. సరవిం గాలభుజంగభీకరశరాసారంబు వర్షించుచుం
బురుహూతాహితయోధయూథములకు న్మోదంబుఁ బుట్టించుచున్
సరసాహ్లాదుఁడు మేఘనాదుఁడు మహాసంగ్రామరంగంబునన్
హరుల న్నొంచెను మేఘనాదమొగిఁ జక్రాంగవ్రజంబు న్బలెన్. 69

చ. ప్రతతభుజప్రతాపరిపుభంగదుఁ డంగదుఁ డొక్కవృక్ష మా
యతముగఁ బూని దారుణరణాంగణభూమి హయాళి నొంచి యు
ద్ధతగతిఁ గూల్చె రావణిరథంబు సదైత్యమనోరథంబుగా
శితశతకోటిధారఁ గొని జిష్ణుఁడు పర్వతకూటము న్బలెన్. 70

ఉ. డాయక యంబరంబుననె డాఁగి దశాస్యతనూభవుండు బ
ల్మాయ ఘటించి రాముని సలక్ష్మణు లక్ష్యముగా నొనర్చి యు

త్యాయత జిహ్మగాకృతి నుదారము లైనయజిహ్మగంబులం
బాయనిరోషవేగమునఁ జై నిగిడించెఁ గపుల్ భయంపడన్. 71

గీ. సరసలక్ష్మణయోగని స్తంద్రుఁ డైన, రామచంద్రుని బంధించె రావణాభీక
రంబు లగుతచ్ఛరంబు లౌరా సమస్త, బంధనిర్మోచనుండును బద్ధుఁ డయ్యె. 72

చ. వెలఁగుచు నింద్రజిత్తు పురిఁ జేరెను రావణునాజ్ఞఁ బూని మై
థిలియు విమాన మెక్కి నరదేవులఁ జూచి తపించె నంతలోఁ
దలఁగెను నాగపాశములు తార్క్ష్యగరుత్పవనాంకురంబుచేఁ
బొలిచిరి రాకుమారు లహిముక్తరవీందులమాడ్కిఁ జూడ్కికిన్. 73

ఉ. రాక్షసవానరేంద్రనికరంబును ఘోరరణం బొనర్ప ధూ
మ్రాక్షుని నయ్యకంపనుని మారుతసూతి వధించె వజ్రదం
ష్ట్రీక్షణదాచరుం గెడపె సాహసి యంగదుఁ డంత నీలుఁడు
నత్క్షణమే ప్రహస్తు నిధనం బొనరించె విని దశాస్యుఁడున్. 74

వ. ఇట్లనీకినీనాథవధంబు విని వినిద్రకోపోద్రేకజృంభమాణాయోధనోత్కంఠుం డగుదశకంఠుండు సకలజగదండభరితజయానకభయానకనినదబధిరితాశేషశేషాహిలోచనుండును రోచిష్ణుజిష్ణుకోదండధరుండును నై జలధరంబు సముత్తుంగం బగుమేరుశృంగంబునుంబలె శతాంగంబు నలంకరించుచు సర్వతశ్చలిత చతురంగసంఘుం డగుట ననుగమ్యమానలంకానగరుండునుంబలెఁ గ్రమంబునఁ బురతోరణం బతిక్రమించి పురతోరణవ్యాపారం బగువానరపరివారంబుం గనుంగొనియె. 75

గీ. ఇట్లు చనుదెంచునిఖిలదిగీశజేత, నసురనేతను జూచి యయ్యర్కకులుఁడు
నిజశిరము నూఁచెఁ దత్సవ్యభుజశిరంబు, నవుడ యదరెను బెదరెను గపిబలంబు.

వ. ఇత్తెఱంగున నప్రతిహతవిహారుండును మదగర్జితతర్జిత దిగంతదంతావళుండును నై మహార్ణవంబునం దిరుగు నాదివరాహంబుచందంబున వరాహవోన్ముఖుం డగుదశముఖుండు కందళితాస్కందనామర్షుండును నుపరివరికలితగిరివర్షుండును నగుహరిపతి నిష్ఠురముష్టిఘాతప్రదాతయగు వాతాత్మజుని నమోఘలాఘవాక్రాంతధ్వజకిరీటాంచలుం డగు నీలుని నిఖిలజగద్విజయోజ్జ్వలం బైన మహాబలంబున వాతూలంబు తూలరాశింబలెఁ దూలించుచు నవిరతశరాసారవర్షంబుతో నభ్యమిత్రీణుం డగుసౌమిత్రియురస్స్థలంబున మహాశక్తి నాటించి మూర్ఛితుం జేసె నంత. 77

క. అనుజుని సస్త్రశుజలంబుల, దనుజుని శరములను ముంచె దాశరథి మిళ
ద్ఘనకరుణావీరరసుఁడై, పొనరిచె శుక్ప్రిమదశబలముగఁ దనబలముల్. 78

గీ. అనుఁగుఁదమ్ముఁడుగత మోహాఁడగుచు ననికి, నెంతలోనున్ముఖుం డగునంతలోన
దితిజపతిగెల్చి రఘుపతి యతనిచటుల,*ప్రాణములఁగొని డిగనైచె బాణములను.

సీ. అపుడురఘువీరశరనిహతాంగుఁ డగుచుఁ,బ్రథమయుద్ధంబునంద పరాభవంబు
నొందిగతవైభవత లంకఁ జెందె నలద,శాననుఁడు దినదీపదశాననుండు. 80

వ. అంత. 81

— * కుంభకర్ణయుద్ధము. * —

క. అసురపతి కుంభకర్ణుని, నసమయమున నిద్రలేపి నగ్రజునాజ్ఞన్
దెసచెడి యతఁడుర్ వెడలె, న్వైస నని కవునఃప్రబోధనిద్రార్థంబై. 82

వ. ఇట్లంజనాచలనికాశుండును బ్రకాశమానకరతలభ్రమితత్రిశూలుండును నై జగత్త్రయోన్మూల్యస్తుం డగుశూలధరుండునుం బలె నరుగుదెంచు నక్తంచరస్వామ్యనుజుం జూచి శౌమ్యత్సహాభుజతేజోవిశేషంబును నశేషదిగ్ధావమానంబును బవమానచలితజలదపారిప్లవంబును నగుప్లవంగనుబలంబుం గనుంగొని యంగదుం డభంగురధీరవచోభంగి నిట్లనియె. 83

క. కపులార కైకసేయులు, విపరీతమతి స్ఘటించు వెఱబొమ్మనుఁడీ
యిపుడింకఁ బ్రాకృతం బగు, నుపకృతభయువైకృతంబు నుమఁగుఁడు మీరల్.

గీ. అనిన విని యుద్ధసన్నద్ధు లగుచు హరులు
దిక్కరులమాడ్కి మరలుచు దివిజగజము
వగిది మత్తిల్లు ఘటకర్ణుపైనివైచి
రగములు లయానిలములు వింధ్యాద్రిఁబోలె. 85

చ. పొలిచె వలీముఖప్రహితపుష్పితవృక్షము లెల్ల స్విన్నతా
కలితసురారివక్షమున గందవొడింబలెఁ జూర్ణితంబులై
పలుమఱు యుద్ధభూమి నలబల్లిదుపేరెదఁ దాఁకి నిష్ఠురా
చలములు కొన్ని వేమరలి సల్పెఁ బ్రహర్తకు ఖేదభేదముల్. 86

క. నేల వడంకఁగ నొకచే, శూలము శిఖినిభముఁ ద్రిప్పుచు న్మత్తుండై
తూలించె గంధమాదను, నీలుని బుమభు న్గవాక్షుని న్శరభునినిన్. 87

* ప్రాణముల్గొనక — యని యుండఁదగును.

సీ. అంతటఁ గపివీరు లతినైజచాపలాధిగతలాఘవు లౌచు దీనదశను
జెంది రాఘవు శరణొంద నేగుటఁగని యాశ్చర్యభుజవీర్యుఁ డగునినజుఁడు
వారల నెల్ల నాశ్వాసించుచును జేరి వైరిపైఁ దరుగిరు లెవ్వచిగొనుచుఁ
జిత్రయుద్ధంబు సుస్థిరముగ నొనరించి తన్ముక్తఘనశైలతాడితాంగుఁ
గీ. డగుచుఁ గులిశాహతం బైనయద్రివోలె, వ్రాలెఁ జేతనహీనుఁడై వ్రాలునతని
నసుర కొనిపోవ వాలికృతావమాన,మడఁగ సురవైరిఁ గని తదీయబల మలరె.

వ. అం దమందకుసుమపరిమళఝరీమిళచ్ఛిశిరరథ్యోపచారసచేతనోద్గ్రీవుం డగు సుగ్రీవుండు సచమత్కారంబుగా నుల్లంఘితప్రాకారుండును దారుణాకారుండును నగు నక్తంచరవీరుని నఖముఖాకలితశూర్పణఖాముఖానుకారునిం గావించి యుచితలాఘవంబున రాఘవసదేశప్రదేశంబు చేరిన నంతఁ గుంభకర్ణుండు భానుసూనుం గానక ప్రతినివృత్తుండును మత్తుండును విషమతారేక్షణుండును బ్రతిక్షణంబునఁ బ్రతిపక్షబలంబులంబలె స్వపక్షబలంబును భక్షించుచు లక్ష్మణునిలక్షీకరింపక తుంగం బగు శైలశృంగంబునుం బ్రయోగించుచు నతివేగంబున రామునిం జేరిన. 89

శా. ఆయిక్ష్వాకుకులుండు సత్వరముగా నయ్యద్రిశృంగం బతి
స్ఫాయత్తీవ్రతరార్ధచంద్రనిహతిన్ భంజించి యామేటినై
చాయం దూపులు వాలిసొంద ఖరదోశ్శౌర్యఘ్నము ల్జాలమి
*న్వాయవ్యైంద్రములేసె శాత్రవవధూవైధవ్యదంబు ల్వడిన్. 90

సీ. అంత రాఘవబాణహతరాక్షసాంగం(?బు)లం దొక్క భుజము మంథాద్రివోలెఁ
బడియె వానరసైన్యపాథోనిధానంబునందు వేఱొకభుజం బబ్ధిలోనఁ
బతితమై కనుపట్టె వితతమై రెండవనలసేతురీతిచిహ్నంబు లందు
మఱి తృతీయంబైనమస్తకంబు చెలంగె నింగిత్రికూటంబు శృంగముగను
గీ. నప్పు డాభీలశాఖామృగాతివేల, నవ్యకోలాహలాకర్ణనంబువలన
బవరమునఁ గుంభకర్ణునిపాటుఁ దెలిసి, శాంతముఖుఁడై పదంపడి దశముఖుండు.

వ. మహోదరమహాపార్శ్వుల రావించి సహాయులం గావించి కుమారు లగు నరాంతకదేవాంతకాతికాయత్రిశీర్షులం బంప వారలును దరసాశనపతినిదేశంబు శిరసావహించి పితృపతినివేశనంబునుంబలె సమీకప్రదేశంబుం బ్రవేశించి రాసమయంబున. 92

---

* న్వాయవ్యైంద్రహుతాశ శాత్రవ—మాతృక.

క. తరుచరనిశిచరవరులకు, దురము సగోషహతశిరము దుష్కరము మరు
త్తరుణీప్రమోదకరము, స్సురమునికి నదృష్టచరము సొరిదిం గలిగెన్. 93

గీ. తరుచరాంతకుఁ డగునరాంతకుని దునిమె
నంగదుండు హనూమంతుఁ డంతఁ గడఁగి
యులసురాంతకుఁ గెడపెఁ బురాంతకుండు
శ్రీకరాంతకు నడఁచినవీఁక దోఁప. 94

వ. పెండియు ననమసమరశీలుం డగునీలునిచే మహోదరుండును, మరున్నంద
నుచేఁ ద్రిశిరుండును. మహాపార్శ్వాదివాహినీపతులునుం దెగుటయు విపాద
రోషపరవశుం డై నిశాచరాకారం బగునంధకారనికాయంబునుం బలె నతి
కాయుండు సుమిత్రాపుత్రునిం గినిసి వృత్రాసురుండు సుత్రామునితోఁ బలెఁ
జిత్రాహవం బొనరించె. 95

గీ. అతఁడును భుజాభుజిఁ బెనంగి యితఁ డవధ్యుఁ
డనుచు ననిలోక్తిఁ దెలిసి బ్రహ్మాస్త్రమేయ
నప్పు డయ్యసురునిశిరం బవనియందుఁ
బడియె రాహువుబలె నతిభయద మగుచు. 96

వ. అంత. 97

— * ఇంద్రజిత్తు రెండవయుద్ధము. * —

గీ. విధురుఁ డగుతండ్రి నూరార్చి పృథురణధుర
రథియు నధనుశ్శరథియునై రావణియును
దాశరథి కున్ముఖుం డయి తరలి వచ్చి
నాశరచమూశరథియుఁ దన్నాశ్రయింప. 98

వ. వచ్చి సమరంబున నరాతిజయమనోరథంబుకొఱకు రథరథ్యార్థం బుగా రాత్రు
నుల నలుగడల నుండ నియమించి ప్రదక్షిణశిఖుం డగుశిఖావంతుని హవి
రర్పణంబున సంతర్పితుం జేసి మంత్రాధిగమవిచిత్రంబు లగునస్త్రంబులు ధరి
యించి తిరోహితుండై నిశితముఖంబు లగుశిలీముఖంబుల నిఖిలమర్త్యాహరి
నిర్యాణాలంకర్మీణుండై క్రవ్యాదుండు వ్యాధుండునుం బలె హరుల విధురులఁ
గావించి. 99

క. అకుటిలు రాము నలక్ష్మణు, వికలాశయు విధురసత్త్వ విరచించె నితాం
తకఠోరగ్రీష్మము తమ్మికొలనిబలెఁ జేరె నంత మేఘై లంకన్. 100

చ. క్షతరుచిరామచంద్రముగ శామ్యదినోద్భవదీప్తి గాఁ గృతో
ద్ధతశరవృష్టియై ఘనుఁ డతం డరుగం జలజీవనంబు ను
ద్యతకుముదంబు నస్తనల మూహతనీలమహాత్వలంబు జృం
భితవరలక్ష్మణం బయి తపించెను వాహిని తత్క్షణంబునన్. 101

గీ. వాయునందనుఁ డతివేగవంతుఁ డగుచు, జాంబవంతునియాజ్ఞ నౌషధనగంబుఁ
దెచ్చిన విశల్యమయ్యె నంతేబలంబు, స్వర్గులమనంబును విశోకశల్య మయ్యె.

వ. ఇంతియును సహజతేజస్సముజ్జ్వలం బగుదవానలంబునుంబోని వానరబలంబు
దరికొనువిధంబున దందహ్యమాన యగుపురినుండి దశాస్యనిదేశంబున
వారిగతి న్వెడలునిఖిలలోకప్రకంపనుం డగునికంపనుండును నాహతప్లవంగ
సంఘుం డగుప్రజంఘుండును నంగదప్రతాపానలంబునకు శలభంబులగుట
వినిి మహారథు లగువిరూపాక్షయూపాక్షులు మైందద్వివిదవారితు లగుటఁ
గనుంగొని కోపాటోపవిజృంభమాణసంరంభు లగుకుంభనికుంభులు సుగ్రీవ
హనుమంతులతోడ మారీచసుబాహులు రాఘవునిభుజంబులతోవలె సముత్త
భితభుజు లగుచు మహాద్భుతయుద్ధం బొనరించిన యనంతరంబ. 103

క. ఇనజునిచేఁ గుంభుం డని, మొనఁ దెగినఁ దదీయవిరహమును సైఁపక పా
వనిచే నికుంభుఁ డమరీ, స్తనకుంభావాస మొందెఁ దన్నామధృతిన్. 104

గీ. అంతనసురాధిపనియుక్తు లఖిలసైన్య, యుక్తుఖరసూను మకరాక్షుయుద్ధముఖరు
నిజవిపక్షు సపక్షతానిరత మగుచు, జనకుఁ జేర్చెను నైఋత్యౌకసాయకంబు. 105

చ. జనకునియాజ్ఞ మాళ్ళి నిడి సంఖ్యముఁ జేరి మహేంద్రజేత యం
దనలుని వేల్చి యస్త్రరుచయ మంది దివంబుననుండి మాయచే
ఘనశరము ల్నిగిడ్చి బలగర్వము లెల్ల నడంచి రాము కో
పనత యెఱింగి భీతుఁడయి పట్టనముం జొఱఁబాఱెఁ గ్రక్కునన్. 106

వ. అంతఁ బ్రత్యక్ప్రతీహారంబుననుండి ప్రాతిహారికుండై నయతండు నిర్గమించి
యాంజనేయసన్నిధానంబున మాయాసీతను నిశాతహేతిచేత విదారితం
జేయుటయు నాకులితస్వాంతుం డైనహనుమంతుం డతథ్యంబు నాశ స్తికంబు
నయిన యది తథ్యంబుగాఁ దలఁచి యుద్ధం బొనర్చి నిరాశుండై దాశరథిన
దేశప్రదేశంబునకుం బోవునవ్వేళ నయ్యింద్రజిత్తు పశువిశసనప్రారంభియై నికుం
భిలాస్థలింజేరి విచిత్రసత్రప్రవర్తకుం డయ్యె నయ్యవసరంబున హనుమదావేదిత

మేదినీసుతావృత్తాంతుఁడై రామభూమీకాంతుండు వజ్రనిర్ఘోషంబున మానసచరం బగురాజహంసముంబలె విదీర్ణమానసుండై నేల వ్రాలి సౌమిత్రిచేత నాశ్వాస్యమానుం డగుచు సకరుణంబుగా బిట్టు నిట్టూర్పు నిగిడించుచు విలపింపం దొడంగె. 107

చ. అరణిని గీలలీల జనకాధ్వరవాటమునందుఁ బొందుగా
ధరణిని బుట్టినట్టి యతిధన్యవు మానవవంశ్యరత్నమై
గురుయశమొందుపంక్తిరథుకూరిమికోడల వెంచ నిట్టి నీ
కిఁకను విరామ మయ్యెఁగద హా రఘురాముని కేమి చెప్పుదున్. 108

క. పవనజుయత్నము వృథ నలు, నవసేతుక్రియ యథావినాశిని విశిఖం
బువిహతత నందె నీదృగ్భవదీయ శోకాబ్ధి దాఁటఁగలనా? లలనా 109

ఉ. మానుగ నెందునేని బవమానతనూజనిపూన్కి వ్యర్థమెం
దేని నవీనసేతుకృతికి న్నలుఁడుం జతురత్వ మొందఁ డెం
దేని మదగ్నిబాణమును దీక్ష్ణముగా దిటువంటినీశుగం
భోనిధి నిస్తరింప ననుబోఁటికి శక్యమఁటే వధూమణీ. 110

వ. ఇత్తెఱంగున విలపించురామునిం గనుంగొని విదితాసురమాయావిశేషుం డగువిభీషణుండు దేవా నీవంటిమహానుభావునకు నస్థానంబున దీనం బగునవస్థాంతరం బేటికి నిరంతరాయమఖనిర్వర్తనార్థంబుగాఁ బురందరారి యొనరించిన కపటకృత్యం బిది, సత్యంబు గా దని తద్వధంబునకు లక్ష్మణుం బురస్కరించికొని నికుంభిలోపరోధంబు గావించిన. 111

చ. హరిపరివారఘోరనినదారభటిం జలితాంతరంగుఁడై
గిరిదరినుండి వెల్వడినకేసరియుంబలె రోషభీషణ
స్ఫురణముచేఁ దదధ్వర మపూర్ణముగా నెఱవేర్పఁ జేసె న
మ్మరమగునంగరంబు బలశాసనశాసనుఁ డద్భుతంబుగన్. 112

క. ఆవానరసేనకు ఝం, ఝావాతూలంబు తూలచయమునకుబలెన్
రావణతనయాగ్రణి విద్రావణుఁడై సంచరించె రణరంగమునన్. 113

వ. ఇట్లనుపదంబును ననీకోన్మథనసంరబ్ధసంవర్తవర్తియగు సమవర్తిచందంబున నమందస్యందనారూఢుం డై వచ్చుసంక్రందనపరిపంథిం గని గంధవహానందనస్కంధవర్తి యై సౌమిత్రి ప్రవర్తితనిశితశరధారుం డై శతధారపాణి జంభాసురునింబలె స్తంభితుం జేసిన. 114

మ. అపు డన్యోన్యమహోత్కటంబును సముద్యద్వీరవాదోద్భటం
బు పరిత్రుట్యదుదారకంకటభరంబు న్భిన్నశస్త్రాస్త్రకం
బు పరిజ్ఞాతజయాశయంబును ద్రిలోకాత్యంతభీమంబుగా
ద్విపరాజంబులభంగి సంగరము సర్థిం జేసి రయ్యిర్వురున్. 115

క. పవిశిఖ విశిఖముల సహస్రవిఖండము గాఁగ మార్చి సవరించి యనిం
బ్రవిహతసారథిగా నిం, ద్రవిరోధి నొనర్చె దాశరథి యధికధృతిన్. 116

ఉ. మాయికి నేది యుక్తమొ సమగ్రభుజాబలశాలి కెద్ది యీ
డో యసురేంద్రనందనున కోపిక యెంతయొ యింద్రజేత కా
హా యిపు డేమి యొప్పగునొ యంతయుఁ జేసె నవార్యశౌర్యధా
రేయుఁడు రావణాత్మజుఁ డరీణరణోర్వి నిజోచితంబుగన్. 117

వ. అంత నరిభీషణంబుగా ఘోషించుచున్న విభీషణుపై నక్తంచరేంద్రనందన విముక్తం బైన శక్తి నర్ధచంద్రబాణంబుచే నివారించి తదీయదుర్వినయంబు సైరింపక సుమిత్రాపుత్రుం డమోఘలాఘవ నిస్తంద్రం బైన యైంద్రాస్త్రంబుఁ బ్రయోగించిన.

క. వ్రాలెఁ దదస్త్రము మఱియును, వ్రాలె న్సశిరస్త్ర మయ్యరాతిశిరంబున్
వ్రాలె భువిఁ బుష్పవృష్టియు, వ్రాలెన్మఱి బాష్పవృష్టి రక్షోంగనకున్. 119

వ. తత్క్షణంబున సహస్రాక్షజిద్వధంబు నాకర్ణించి శోకోద్రేకంబున రక్షోధ్యక్షునిముఖంబులు నితాంతక్లాంతంబులును నిశ్వాసధూసరంబులును నిర్గళదశ్రునిష్యందంబులును నిర్వేలాక్రందంబులును నిరవధికఫూత్కారంబులును నిగాఢకోపాటోపవిపాటలంబులును నిరూఢకుటిలితభ్రూవల్లికంబులును నిఖిలభీకరవృత్తేక్షణంబులును నిర్దష్టాధరోష్ఠంబులును నిష్ఠురాట్టహాసంబులు నయ్యె, ననంతరంబ పురందరారిప్రముఖవిక్రాంతు లపక్రాంతులును కుంభకర్ణాదిసోదరులు నిహతులును ప్రహస్తపూర్వకసచివులు విధ్వస్తులును విరూపాక్షప్రభృతిసేనాపతులు వ్యాపాదితులును నిఖిలబలంబు నిశీర్ణంబును లంక పౌరవధూజనకరుణపరిదేవనోత్తరంగ యగుటయు నాతంకాతిశయరోషణుం డై రావణుండు హార్యక్షంబు హరిణింబలె నిక్ష్వాకునాయకుదయితను హింసింప నిశ్చయించి యంతికగతమంత్రిచే నివార్యమాణుం డై సారథి సంచోదితరథుండును దాశరథిజయవిహితసంగరుండును నగుచు సంగరాంగణంబున కరుగు దెంచి.

— * రామరావణయుద్ధము. * —

క. శరచాపపరిఘతోమరధరుఁ, డై నైకముఖభుజతఁ దానవిలో నా
కారుఁ డయ్యెను లోచనగోచరుఁ డయ్యెను బంధువర్గసహితునిభంగిన్. 121

క. దనుజేంద్రుఁడు ఖడ్గము గొని, వనచారులమస్తకములు వడినేయుచు నో
య్యన నితఁడు నీకు నీకితఁ, డని యచ్చరలకును దెలుపునట్లు మెలంగెన్. 122

వ. తత్క్షణంబ యక్షౌహిణీక్షోభకందళితామర్షుండును నతిపరుషవిశిఖదళితధ్వజుండును నర్ధచంద్రనికృత్తధనుష్కుండును, నస్త్రధారావిదారితసారథియు నతివిస్మయనీయకరలాఘవుండు నగు నారాఘవానుజు నమర్షవేగముక్తంబైన శక్తిచే యాతుధానుండు ముహూర్తమాత్రం బుపరాగంబున నిశాకరునింబలె మూర్ఛానిమీలితుం జేసిన. 123

గీ. రాముఁ డంతట శక్తినిర్దళితహృదయు, ననుజుఁ గనుఁగొని శోకవిద్ధాత్ముఁ డగుచుఁ
గోపమునఁజాపముంగొని కుండలించె, వెండి విధి దైత్యతలవ్రాలు కుండలించె.

చ. వలయితచిత్రచాపుఁడును వారితపంక్తిముఖుండతిక్రుధా
విలమతి రాఘవుండు శరవృష్టి నిగిడ్చిన దైత్యకోటిలో
పల నొకఁడైనఁ దప్పిచని పట్టనముం జొరఁడయ్యె వేలుపుం
జెలువలలో నొకర్తు వరుఁ జెందకయున్నది లేదు చూడఁగన్. 125

వ. అప్పు డాంజనేయపురానీతమహీధరమహౌషధిసమేధిత జీవితానుజాశ్లేషసుఖలబ్ధమనోరథుండును ప్రవర్ధమానసమరకౌతుకోపలంభుండును సంరంభోదంచితపులకకంచుకితగాత్రుండును నగుదాశరథి యుద్ధమధ్యంబునందుఁ బురందరానుగ్రహంబుచే మాతలిసమానీతం బైనరథంబును విశంకటం బగుకంకటంబును బరిగ్రహించె. 126

పంచపాది. సరిజో దబ్బె నటంచుఁ జూపుదురు దోశ్శౌండీర్య మన్యోన్యమున్
సరవిం గాంతురు రోమహర్షమును శస్త్రాశస్త్రిఁ బోరాడ మె
త్తురు మే త్రే లని సాహసించుతఱి నెంతో ప్రాణపర్యంత ని
ర్భరదుస్సంకట మైన నవ్వుదురు మూర్ఛ న్గొంత విశ్రాంతు లౌ
దురు ఘోరాజిని రామరావణు లమర్త్య ల్విస్మయం బందఁగన్.

వ. అనంతరం బవిశ్రాంతవిముక్తదివ్యాస్త్రిలును నాఖండలవృత్రసన్నిభులును నగునయ్యిరువురకును విచ్ఛిన్నంబు లగుమార్గణంబులును, విలూనంబు లగుధనుర్గుణంబులును వినిహతంబు లగుధురీణంబులును నిర్భిన్నంబు లగుసాంయుగీకరథంబులునుం గలుగునట్లుగా నిర్వైకల్యవిజయమనోరథంబు నిరతిశయవిశదయశోధనంబు నగునాయోధనం బయ్యె. 128

క. పాదినుండి కొనుట ప్రాన్చుట, తుది నేయుట తెలియ దయ్యె దురమున నచ్చోఁ
బడపడి యచ్చోటనె యున్నది యన రాఘవునిహస్తములవడి యుండెన్. 129

చ. శరముల రాముఁ డర్ధపరిజల్పితచాపవివాదపంక్తికిం
ధరుముఖి మెద్దిద్రుంచె నది దారున మొల్చి వచించె శేషము
త్తఱిఁ జతురత్వరీతి నలధన్వికి మాయికి సామ్య మై కనన్
ధరణిపతన్నిజాస్యములఁ దాఁ గని లజ్జితుఁ డయ్యె దైత్యుఁడున్. 130

చ. దనుజశరక్షతక్షరదుదంచిత శోణితబుద్బుదాంకచం
కనదమరేంద్రకంకటవిగాఢసహస్రవిలోచనాఢ్యుఁ డై
కనఁబడె రాఘవుండు బలఖండనరోషకషాయితాక్షుఁ డై
తనరు ధరాధరాహితువిధంబున దారుణసంగరంబునన్. 131

వ. అంత వారుణంబున వైశ్వానరంబును వైనతేయంబున నాతంధయంబును వాయవ్యంబున వారిదంబును వైభాకరంబునం దామిస్రంబును మాహేంద్రంబున దానవంబును వైష్ణవంబున మాహేశ్వరంబునుం గాఁ బరస్పరంబు నిట్లస్త్రంబుఁ బ్రత్యస్త్రంబుచే భేదించునయ్యిరువురకును నాహవాగ్రహంబున నవిదితంబు లై సప్తవాసరంబు లతిక్రమించె. 132

— * రావణుమరణమునకు విభీషణాదులు దుఃఖించుట. * —

మ. ధనురామ్నాయగురుండు రాముఁ డురుశస్త్రాశస్త్రికౌతూహల
ప్రణయుం డయ్యు విచారకల్పితసతి న్స్థాపించి తొల్లేర్పుతే
నినవాంకూరశిరోగణం బపునరున్మేషంబుగాఁ ద్రుంచె మా
ర్కొని బ్రహ్మాస్త్రముచే జగద్భయముతోఁ గూడ న్నిమేషంబునన్. 133

చ. ఘనభుజుఁ డాదశాస్యుఁ డతికంటకుఁ డీల్గిన లబ్ధకాములై
మొనయఁగఁ బుష్పవృష్టిఁ గురియించునమర్త్యజనాళి కెల్ల శ్లా
ఘనపద మయ్యె రాముఁ డలకాముఁడు దా నటు మున్న చాలశ్లా
ఘనపదమై చెలంగెఁ బరికల్పితశూర్పణఖావికారుఁడై. 134

వ. అనంతరంబ సమాలింగితరణవసుంధరుండును శరతల్పశయానుండును నధిగతనిషంగోపధానుండును నగుయాతుధానపతిం జేరి నేల వ్రాలి సోదరస్నేహసులభవైధుర్యుండఁ గదర్యుండ నే నని విహితనిజదూషణుం డగుచు విభీషణుండు పెద్దయుంబ్రొద్దు విలపింపం దొడంగె. 135

గీ. అన్న సమసుఖదుఃఖులై నట్టిబంధు, జనులఁదోఁబుట్టు వగునిన్ను సాహసమున
విడిచితిఁ గులక్షయనిమిత్తవిహితధర్మ, పరుఁడ నైతి నకీర్తి నేఁ బాయఁగలనె?

క. అనిఁ బ్రోవఁ గుంభకర్ణుం, డనుజుం డొకఁడుండె నీకు నతఁ డిపు డీల్గెన్
నినుఁ జంపుకొంటి నాబ్రతు, కునకై యిది విధి సహించుకొని యుండెడిఁగా.

వ. అనుచు విభీషణుండు విలపించుచుండఁ దద్వృత్తాంతంబు విని శుద్ధాంతంబున
నుండి దీనంబుగా మొఱవెట్టుచు నంతరితయూథనాథలగుకరేణులకరణిఁ బ్రేతు
ణీను లగుతరుణీమణులతోడం గూడి వచ్చి సమరమధ్యంబున వజ్రనిహతమం
దరవసుంధరాధరంబుచందంబునం బడియున్న దశకంధరు నిరీక్షించి నిహతో
పఘ్న మగులేఁదీఁగెకైవడి హా! నాథ! హా! నాథ యనుచు విషాదాకుల
యై విషాదాహతదయితవిధురీకృత యైనకురరితెఱంగున మందోదరి యమందం
బుగా నాక్రందింపం దొడంగె. 138

ఉ. సారెకుసారె దిగ్విజయసంభ్రమవేళలయందు నీవు ము
న్నారసి యేది చూచితివొ యాయమరాట్పురి సర్వలోకసా
ధారణవృత్తి వై మగిడిదైవవశంబునఁ జూడఁ బోయితే
ధీరవరేణ్య నాదుమరదృష్టము నింకిట నేమిచెప్పుదున్. 139

క. జనకుఁడు దనుజకులేశుఁడు, పెనిమిటి త్రైలోక్యవిజయబిరుదాంకుఁడు నా
తనయుఁడు మహేంద్రజైత్రుం, డని గర్వితనైననన్ను హా విధి చెఱిచెన్. 140

ఉ. ధారుణిలో రఘూద్వహుఁడు ధర్మవిదుండును నైనరాముఁ డే
దారినొ యట్ల యగ్రజునితావునఁ దమ్ముని దెచ్చి పూన్పువాఁ
డై రహి వాలిమున్నుకొని యంతటఁ బోకిటువచ్చె నేమొ మ
జ్జారె కకుత్స్థవంశసదృశం బొకొ యీదృశధర్మ మక్కటా. 141

గీ. లంక నీరయ్యెఁ బ్లవగవాలానలమున, మైథిలితపోఽనలమ్మున మడిసి తీవు
నింత శోకానలం బాత్మనెఱియ సుఖిత, నైన ననుఁ జంపునే యాచితానలంబు.

వ. అని మఱియు దివసావసానసమయంబున సవితృప్రభయుంబలె భగవంతుండైన
వైశ్వానరునియందుఁ బ్రవేశించి చంద్రునిఁ జంద్రికయుంబలె మేఘుని మెఱుం
గుతెఱంగున ని న్ననుగమించి నిరంతరవిరహదహనదందహ్యమానం బయిన
యీశరీరంబు శాంతిం బొందించెద నని కరుణంబుగాఁ బరిదేవనం బొనర్చు
మందోదరిని మందిరంబునకుం బనిచి నిజానుమతిని నిశాచరపతికి యథావిధి

గాఁ బితృమేధంబు నిర్వర్తించి సవిధంబున సమేధమానసహాయుం డై వర్తించు విభీషణు నశేషరాజ్యాధిపతిఁగా రఘుపతి యఖిలసాక్షాహృతంబు లగుతోయం బులఁ దోయదం బనలాకులం బగువనస్పతింబలె నభిషిక్తుం గావించె. 143

గీ. అంత రాఘవచరితపట్టాభిషేక, సహాధిగతరాజ్యుఁ డగువిభీషణుఁడు పొలిచె
ననుదినవివృద్ధమండలుండగుచుఁజండ, రుచిసుధాపూరణమునఁజంద్రుండువోలె.

క. సీత న్నిభృతవిభీషణ, సీత స్సతులం దుదారనిర్మలశీల
ఖ్యాతం గనుఁగొని మనుజుల, నేతకు మది హర్షశోకసబిడం బయ్యెన్. 145

— * సీత యగ్నిప్రవేశము. * —

వ. అనంతరం బరుంధతియుంబలె పవిత్రచారిత్రనిధి యన ధరిత్రీపుత్రి పతివ్రతా శిరోమణి యని తెలియంబడుటకును మర్త్యధర్ముం డై నపరమపురుషునకును లోకంబునకును బ్రత్యయనంబునకై పురందరముఖు లగుబర్హిర్ముఖులును భగవంతుం డగునరవిందాసనుండును సాక్షులుగాఁ బునరుదయంబునకై వన రుహబంధునిం బ్రవేశించు నిందుకళయుంబలె సముజ్జ్వలజ్జ్వలనంబు బ్రవేశం బొనరించె. 196

గీ. పూతచారిత్ర యయ్యును భూమిపుత్రి, నిజవిశుద్ధికినై హవ్యభుజునిఁ జొచ్చె
నతఁడు నపవిత్రవస్తుసంగతనిజాఘు, దమనుఁ డయ్యెను దత్ప్రవేశమునఁజేసి. 147

క. అనలానుషంగమునఁ బొ,వనఁగా జానకి నెఱింగి వైభాతికవే
శను భానుఁడు ప్రభనుంబలె, నినకులుఁడు పరిగ్రహించె నెల్లరు మెచ్చన్. 148

వ. మఱియు దాశరథి యధిగతనిజప్రశంసావిధానుం డగువిధాతచేతఁ బ్రదర్శ్యమానుండును నారూఢవిమానుండును మహారథుండు నగుదశరథునకుం బ్రణమిల్లి తదీయశాసనంబు శిరసావహించి దురంబునఁ గాలధర్మంబు నొందినవానరోత్కరంబును శాకశాసనవరంబునం బ్రతికించి వారిచే ననుగమ్యమానుండును బ్రమోదమానమానసుండును సుగ్రీవునితోఁ గృతసంభాషణుండును నగుచు విభీషణుఁ గరుణారసంబుతో విలోకించుచు జానకీలక్ష్మణులతోడం గూడ నయోధ్యాప్రయాణాభిముఖుం డై కామచరంబును గౌబేరంబును నగు విమానం బధిరోహించె. 149

క. మణిపుష్పకగతుఁ డై తత్క్షణమున లంకోపకంఠదశకంఠరణాం
గణములు సింధువు సేతువు, నణుమధ్యకుఁ దెలిపికొనుచు నవ్విభుఁ డరిగెన్. 150

గీ. పుష్పకంబది యెంతెంతపొడవు పోవు, నంతకును నింగి విరివయ్యె నతివ చూడు
పుడమినొకసల్వలముబలె జడధికోఁప, నగచరులు మారుతికిఁజెల్పి నగెదరిందు.

క. ఎయ్యది దవ్వుదవ్వులఁ గని, నెయ్యమ్ముతో నీకుఁ దెల్ప నేఁ గోరితినో
యొయ్యారి చిత్రముగా, నియ్యెడ నది వెనుకఁబడె యదృశ్యతఁ జెందెన్. 152

వ. తరుణి ధరణీసుతా కనుఁగొను ముత్తుంగమహీరుహానీకం బగుఋశ్యమూకం బిది యిందుముఖీ బిందుసరోవరం బిది గంధసింధురగమనా కబంధనిగంధన వసుంధర యిల్లది కరభోరూ ఖరాదికలహస్థలం బిది మధురవర్ణాలాపా మన పర్ణశాల యిది కురంగలోచనా కుహనామృగమృగయావనం బిది కుటిలాయతకబరీ గోదావరీమహానది యిది కుంభికుంభస్తనీ కుంభసంభవాశ్రమం బిది విలాసవతీ విరాధవిధ్వంసనభూమి యిది యంగనాలలామా యత్రిమునీశ్వరాశ్రమం బిది విదేహరాజపుత్రీ విచిత్రకూటం బైనచిత్రకూటం బిది యని వీనులకు సుఖంబైన వింతవింతకథ లాలకింగించుచు భాగీరథీతీరంబునందుఁ బావనం బైనభరద్వాజతపోవనంబు చేరి మహీగర్భశుక్తిముక్తికమణి యగుమహిళామణిం జూచి మఱియు నిట్లనియె. 153

గీ. సకియ నిద్రాణబర్హిణశ్వాసపార,ణానుకూలమయ్యె నిదిగో ఫణాధరంబు
కథబుకంఠి కంఠీరవకరిజముల మృగంబు కండూవినోదనోత్కంఠి కంటె. 154

వ. అంత. 155

— * భరతాగమను రాము నెదుర్కొనుట. * —

సీ. మహితభరద్వాజవిహితాతిథేయుఁడై దవ్వుగాఁ జని యయోధ్యాసమీప
మొంది ప్రోల సమీరనందనావేదితోదంతుఁడై గురుని ముందఱ నిడికొని
యానందబాష్పధారాపూర్యమాణలోచనుఁడైనసన్మంత్రిజనులతోడ
వచ్చు పావనతపోవ్రతరతు నాజానభక్తిసంభరితుని భరతుఁ గాంచి

గీ. సముదితోత్సాహవాత్సల్యసౌహృదములు, డెందమునఁ గందళింప నమందగతిని
యక్షరాజవిమానంబు నవతరింప, మానవాధీశుఁ డుత్కంఠమానుఁ డగుచు.

వ. విదేహరాజపుత్రిం గనుంగొని వెండియు నిట్లనియె. 15'

క. చదలుననుండి విమానం, బిది నాహృదయము నెలింగి యెంత డిగియెనో
ముదితా యంతంతకు భువి, గదిసెడు నీమీఁదఁ బ్రేమగలుగుట ననఁగన్. 15

గీ. అతివత్సలతను నిట్లు ముచ్చటలాడికొనుచు, దండనిలిచినయనుజుఁ గాంచి దండఁ బూని
ప్రణతుఁడైనవిభీషణుఁడు మార్గంబుచూప, మండపమునకు నేగె మనుజవిభుఁడు.

చ. మునుము దలిర్పఁ బాదుకలు ముందర నుంచి కను న్వినీతుఁడై
పదముల మీఁద వ్రాలు నతిభక్తియుతుం భరతు న్దయాళుఁడై
యదనున లేవనెత్తి యురవారి బిగింపు విడంజాలఁడయ్యెఁ దో
వదపడి రాముఁ డాతనితనుస్పృశదేహము సంస్పృశించుచున్. 160

గీ. అరణ్యసమ్మతసుఖముఖుఁ డైనయట్టి
మునిని గౌఁగిటఁ జేర్చి కన్గొనుచు నలరె
భరతుఁ డతఁడును నలరె నాభరతు సుదృఢ
సహజభక్తివ్రతుని రాజ్యసౌఖ్యవిముఖు. 161

వ. అంత భరతుండును బురోభివాదితసార్వభౌమలాలననిఘ్నుండగు శత్రుఘ్నుం డును దానును జనకనందనకుఁ బ్రణామంబు గావించి యవరోధవధూసమేతు లగుసుగ్రీవదశగ్రీవానుజాదిరాజ్యాధిపతుల యథోచితోపచారవిధుల సంతో షితస్వాంతులం జేసి యామంత్రితమంత్రిలోకుండును నాలోకనాయుత్సుకిత పౌరవర్గుండును నగునగ్రజన్ముని నిజావసథంబుఁ జేర్చె నందు.

సీ. రమణీయసుగుణాభిరాముఁ డారాముండు జానకీసౌమిత్రిసహితుఁ డగుచు, 147
ననుపమవాత్సల్య యైనకౌసల్యకు నపయశశ్శల్యశోకాతిరేక
యైనకైకేయికి నతిపవిత్రచరిత్ర యైనసుమిత్రకు నతులభక్తి
గరిమసాష్టాంగంబుగ నమస్కృతులు చేసి తగ నిజాలోకసంతోషితహర్ష

గీ. కందళితలైనవారిచేఁ గలశజలధి
లహరికలచేతఁ బ్రతినాకలాసిధి బలె
మఱియు మఱియును బరిరభ్యమానుఁడగుచు
డెందమునయందు నిర్భరానంద మొందె. 163

— * శ్రీరామపట్టాభిషేకము. * —

ఉ. బంధురతేజుఁ దజ్జలజబంధుతనూజుఁడు పంప దైత్యని
ర్గంధనుఁ డౌజగత్పతిని రామునిఁ దారభిషిక్తుఁ జేయఁగా
మంథరయానము న్విడిచి మంథర నాత్మఁ దలంచుచు న్వెస
న్సింధులనుండి తీర్థములు నేసగఁ దెచ్చిరి వానరోత్తముల్. 164

రాముఁ డలంకృతుఁ డై యమాత్య
ప్రోక్తాభిషేక మంగీకరించి
పుష్పకము గోప రథ మెక్కి పేర్కొందె నలము
నందుఁడు ఛత్రమును మనోరథమును. 165

తను నిజసహోదరచకితుల లగుశత్రుఘ్నలక్ష్మణుల చేత పరిధూయమానధవళచామరనుంతును బరిజనాహార్యభరితోద్దస్తవిమలముక్తాతపత్రుండును విచిత్ర వేషమును వేషవాహులును నానాయుధశతాంగమాతంగులును నలంకృతాంగులును నగునాశ్వప్లవంగపుంగవులచే ననుగమ్యమానుండును ప్రవర్త్యమాన లాక్షతలాజ్ఞోపచారుండు నగు రఘువీరుండు పౌరపురంధ్రీకదంబసంరంభచరణమంజుమంజీరమణి కాంచీవలయవాచాలితవాద్యమానమాంగళికభేరీమృదంగ శంఖాదివివిధరవప్రశంసనసముచ్చలితసామోదపౌరసంబాధంబును సౌధాంతర గవాక్షచలితస్త్రీవిలోకనాక్షచ్ఛటాసితోత్పలదామ తోరణాభిరామ రథ్యాంతరంబు నగునయోధ్యాపురంబుం బ్రవేశించి. 166

శ్రీమణీస్థిరవిహారనికేతనమై తనరాగునాకేత మొంది

గీ. సకియనీతిసంపన్ను లై కొల్చుతమ్ముల నాదరించుచు మోదమెసఁగ
కపినుతనూభవప్రముఖుల నెల్లను నిజనిజపదముల నెలవుపఱిచి
జనకరాజన్యనందనతోడఁ గూడి స్వచ్ఛందుఁ డై సామ్రాజ్యసౌఖ్యములను
ననుభవించుచు ఘనసారహారజాల, పాదసితకీర్తివైభవామోదిని యగు
నఖిలమేదినిఁ బాలించె నీప్రబల, ధన్యగుణహారి రామాభిధానశౌరి. 167

నమ్మువిభానిరాకరణఘూర్ణహా చాపహారానవోల్లన
త్పుష్కరపత్రనేత్ర మతిశోభనమానసయోధనా మిళ
న్నిష్కపటప్రచార మనునీతిసరణ్యనుసార సారవ
ద్వృష్ణియణీపయోమధురభాషణ బంధుసమాజపోషణా! 16

బాలామానసమోహాన, లీలామకరాంక కేకలీ కుకురీ బం
గాలీ ధృతముకురీ తాంబూలకరంకాసిఖేటముఖనృపచిహ్నా! 16

పంచచామరము. వరాటలాటభోటభోజవత్సమత్స్యగౌడగూ
ర్జరోత్కళాదిరాట్పరంపరాశిరఃకిరీటనం

ఖ్యరింఖదబ్జరాగరత్నకాంతిరంజితాంఘ్రియు
గ్గరోచమాన! యాచమానమానవామరద్రుమా!

గద్యము. ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వరవరప్రసాదసమాసాదిత సరసకవితా వాసిష్ఠవంశకీర్తిప్రతిష్ఠాసంపాదక ఋగ్వేదికపితిరువేంగళార్యకలశరత్నాకర జగద్విఖ్యాతకవిరాజకంఠీరవబిరుదాంక వేంకటాచలపతిప్రణీతం బైన పూరామాయణం బనుమహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రబంధపరిపూర్తిశోభనం బైనయష్టమాశ్వాసము.

సర్వము సంపూర్ణము.